

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
France Stele Institute of Art History ZRC SAZU

ACTA HISTORIAE ARTIS
SLOVENICA

25|1·2020

LJUBLJANA 2020

Acta historiae artis Slovenica, 25/1, 2020

Znanstvena revija za umetnostno zgodovino / Scholarly Journal for Art History

ISSN 1408-0419 (tiskana izdaja / print edition) ISSN 2536-4200 (spletna izdaja / web edition)

Izdajatelj / Issued by

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta /

ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History

Založnik / Publisher

Založba ZRC

Glavna urednica / Editor-in-chief

Tina Košak

Uredniški odbor / Editorial board

Renata Komić Marn, Tina Košak, Katarina Mohar, Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman, Helena Seražin

Mednarodni svetovalni odbor / International advisory board

Günter Brucher (Salzburg), Ana María Fernández García (Oviedo), Hellmut Lorenz (Wien),

Milan Pelc (Zagreb), Sergio Tavano (Gorizia-Trieste), Barbara Wisch (New York)

Lektoriranje / Language editing

Maria Bentz, Amy Anne Kennedy, Alenka Klemenc, Tjaša Plut, Blaž Resman

Prevodi / Translations

Nika Vaupotič, Polona Vidmar

Oblikovna zasnova in prelom / Design and layout

Andrej Furlan

Naslov uredništva / Editorial office address

Acta historiae artis Slovenica

Novi trg 2, p. p. 306, SI -1001 Ljubljana, Slovenija

E-pošta / E-mail: ahas@zrc-sazu.si

Spletna stran / Web site: <http://uifs1.zrc-sazu.si>

Revija je indeksirana v / Journal is indexed in

Scopus, ERIH PLUS, EBSCO Publishing, IBZ, BHA

Letna naročnina / Annual subscription: 35 €

Posamezna enojna številka / Single issue: 25 €

Letna naročnina za študente in dijake: 25 €

Letna naročnina za tujino in ustanove / Annual subscription outside Slovenia, institutions: 48 €

Naročila sprejema / For orders contact

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, SI-1001, Slovenija

E-pošta / E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

AHAS izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

AHAS is published with the support of the Slovenian Research Agency.

© 2020, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Založba ZRC, Ljubljana

Tisk / Printed by Tiskarna PRESENT d.o.o., Ljubljana

Naklada / Print run: 400

VSEBINA CONTENTS

DISSERTATIONES

Tadeusz J. Żuchowski

Technische Probleme und Zufälle als Väter des Erfolgs. Die Fundierung und der Bau der Jesuitenkirche in Posen7
Tehnični problemi in naključja kot botri uspeha. Ustanovitev in gradnja jezuitske cerkve v Poznanju26

Ana Lavrič

Bratovščine v klariških samostanih na Kranjskem. Njihova umetnostna in duhovna dediščina27
Confraternities in the Convents of the Poor Clares in Carniola. Their Artistic and Spiritual Heritage61

Boris Golec

Najzgodnejše omembe umetnikov v slovenskem jeziku. Ljubljanska oklicna knjiga 1737–1759 kot vir za slovensko umetnostno zgodovino63
The Earliest References of Artists in the Slovenian Language. The Ljubljana Register of Banns 1737–1759 as a Source for Slovenian Art History79

Lilijana Žnidaršič Golec

Mnoge sledi bratovščine sv. Mihaela v Mengšu pri nastanku poslikav Franca Jelovška81
The Many Traces of the Confraternity of St Michael in Mengeš in the Commissions of Franc Jelovšek's Frescoes101

Tina Košak

Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za župnijsko cerkev sv. Lenarta v Slovenskih goricah103
Johann Ernst II Count Herberstein and the Commissions for the Parish Church of St Leonard in Slovenske gorice123

Boštjan Roškar

Poslikave in pozlate Holzingerjevih oltarjev in prižnic125
Fassungen und Vergoldungen der Altäre und Kanzeln von Josef Holzinger147

Simona Kostanjšek Brglez <i>Kipar, pozlatar in restavrador Ivan Sojč – življenje in delo od začetka samostojnega delovanja</i>	149
<i>Sculptor, Gilder and Restorer Ivan Sojč. His Life and Work since the Start of his Independent Career</i>	179
Damjan Prelovšek <i>Plečnikova cerkev sv. Antona Padovanskega v Beogradu</i>	181
<i>The Church of St Athony of Padua in Belgrade by Jože Plečnik</i>	212
Katarina Mohar <i>Nacistično plenjenje umetnostne dediščine na Gorenjskem med drugo svetovno vojno in primer oltarjev iz cerkve sv. Lucije v Dražgošah</i>	213
<i>The Nazi Plunder of Artistic Heritage in Gorenjska during the Second World War and the Case of Altars from the Church of St Lucy in Dražgoše</i>	230
Marcela Rusinko <i>In the 'Public Interest'? Dispossessing Art Collections in Communist Czechoslovakia between 1948 and 1965</i>	233
<i>V »javnem interesu«? Razlastitve umetniških zbirk v komunistični Češkoslovaški med letoma 1948 in 1965</i>	251
Agnieszka Zabłocka-Kos <i>Bemerkungen zur Barockforschung im Kontext der Entwicklung der Kunstgeschichte im sozialistischen Polen</i>	253
<i>Opažanja o raziskavah baroka v kontekstu umetnostne zgodovine v socialistični Poljski</i>	271
APPARATUS	
Izvečki in ključne besede / Abstracts and keywords	275
Sodelavci / Contributors	283
Viri ilustracij / Photographic credits	285

DISSERTATIONES

Mnoge sledi bratovščine sv. Mihaela v Mengšu pri nastanku poslikav Franca Jelovška

Lilijana Žnidaršič Golec

Ko je Franc Jelovšek na god sv. Frančiška Asiškega (4. oktobra) leta 1700 v Mengšu prejel zakrament krsta, je tamkajšnja bratovščina sv. Mihaela delovala že dobrih 30 let.¹ Svoje vodstvo in statut je dobila jeseni 1667, potrebovala je le še cerkvenopravno potrditev.² S prošnjo, naj potrdi bratovščino in njen statut, so se proti koncu leta 1667 prefekt bratovščine Lovrenc Friat, asistenta Matija Porenta (Parenta) in Jakob Bobič (*Wubitsch*) ter tajnik Jakob Pintar (Pinter) obrnili na opata cistercijanskega samostana v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neustadt).³ Njihovi podpisi, ki so se tako kot prošnja in priložena pravila ohranili v prepisu, kažejo, da so bili za ustanovitev bratovščine zaslužni zlasti duhovniki, ki so delovali v Mengšu in sosednjih župnijah.⁴ Bratovščina je imela sedež pri mengeški župnijski cerkvi, posvečeni nadangelu Mihaelu. Ob njeni ustanovitvi sta položaj prefekta in tajnika zasedla mengeški vikar (Friat) in duhovni pomočnik (Pintar), asistentski mesti pa župnik pri sv. Petru v Komendi (Bobič) in župnik v sosednjih Cerkljah (Porenta).⁵ Razlog, da je novoustanovljeno bratovščino 1. januarja 1668 potrdil takratni opat dunajskonovomeške cisterce Matej Eisenbart, je bila vtelesenost župnije Mengeš omenjenemu samostanu. Do vtelesitve (inkorporacije) je prišlo že konec leta 1461, ko je cesar Friderik III. cisterci prepustil mengeško župnijo v zameno za ljubljansko župnijo sv. Petra, ki je postala del novoustanovljene ljubljanske škofije. Papeška potrditev je sledila 10. septembra 1462.⁶ Vendar pa se je v dneh, ko je dunajskonovomeški opat pripravljaval potrdilno listino, obdobje vtelesenosti počasi iztekalo. Že manj kot devet mesecev po

¹ Bratovščinsko gradivo, ki že dlje časa velja za izgubljen, je bilo objavljeno v: Duhovniška bratovščina sv. Mihaela v Mengšu. Od leta 1667 do 1799, *Zgodovinski zbornik. Priloga »Laibacher Dioecesanblatt-u«*, 5/21, 1892–8/31, 1895. Ime avtorja prispevka z objavo arhivalij ni navedeno, a odgovorni urednik *Zgodovinskega zbornika* (Martin Pogačar) v uvodni opombi pojasnjuje, da mu je »nadžupnik mengeški Ivan Nep. Zorec drage volje prepustil v porabo to bratovščino zadevajoče listine«, za kar se mu iskreno zahvaljuje. Zahvaljuje se tudi katehetu pri ljubljanskih uršulinkah Roku Merčunu, ki mu je pomagal pri prepisovanju. Objave v *Zgodovinskem zborniku* v razdelku Literatura podrobneje navaja Metoda KEMPERL, *Romanja in romarske cerkve 17. in 18. stoletja na Slovenskem. Gorenjska z Ljubljano, Celje-Ljubljana* 2011, str. 311.

² Duhovniška bratovščina (op. 1), 5/21, 1892, stp. 321–326; 6/22, 1893, stp. 337–340.

³ Duhovniška bratovščina (op. 1), 5/21, 1892, stp. 322–324.

⁴ V prošnji dunajskonovomeškemu opatu pišejo, da so se v bratovščino povezali »zgleadni duhovniki« na Gorenjskem (*exemplares superioris Carnioliae Sacerdotes*). Duhovniška bratovščina (op. 1), 5/21, 1892, stp. 323.

⁵ Duhovniška bratovščina (op. 1), 5/21, 1892, stp. 324. Prim. začetni del seznama članov v Duhovniška bratovščina (op. 1), 6/24, 1893, stp. 379.

⁶ Janez HÖFLER, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Kranjska, Ljubljana* 2017², str. 89.

1. Župnijska cerkev sv. Mihaela v Mengšu, sedež duhovniške bratovščine sv. Mihaela

njegovi *approbatio*, 13. septembra 1668, sta opat in konvent župnijo Mengeš prodala cisterci v Stični.⁷ Bratovščinsko vodstvo je zato za potrditev zaprosilo stiškega opata Maksimilijana Mottocha in ta je na veliko noč 1669 prošnji ugodil.⁸ Bratovščina je želela biti predvsem branik duhovništva pred »hudičem« pa tudi pred »nehvaležnim svetom«, ki je na duhovnike vse prepogosto pozabljal, poleg tega naj bi si prizadevala za večjo karitativno gorečnost.⁹ Vsak v bratovščino vključeni duhovnik naj bi po smrti sočlana v blagor njegove duše opravil tri maše, vseh pokojnih članov pa naj bi se spomnil tudi med svojim vsakodnevnim maševanjem.¹⁰

V času Jelovškovega življenja (1700–1764) se je v bratovščino sv. Mihaela na novo včlanilo povprečno okoli deset duhovnikov letno.¹¹ Čeprav je velik del teh duhovnikov ob včlanitvi služboval na Gorenjskem, srečamo med novimi člani tudi precej takih, ki so delovali v drugih delih Kranjske in na Spodnjem Štajerskem.¹² Vidnejša izjema iz tega obdobja je Primož Felicijan Miklovič (*Miklovitsch*), ki je ob pridobitvi članstva v letu 1733 župnikoval v Mylnici (Mühlbach) na Ogrskem oziroma

današnjem Slovaškem.¹³ Slavnostni shodi članov bratovščine so se praviloma odvijali vsako leto na praznik prikazanja nadangela Mihaela 8. maja.¹⁴ Na ta dan naj bi se vsi – razen upravičeno odsotnih – zbrali v mengeški župnijski cerkvi sv. Mihaela (sl. 1) in darovali mašo za žive sočlane, za njihovo srečno smrt in za rast celotne bratovščine.¹⁵ Poleg občnega zbora (*generalis conventus*), na katerem so zbrani volili novo vodstvo, naj bi potekala še dva ali vsaj en bratovščinski shod letno.¹⁶ Glede na relativno redke zapise o izključitvah članov, ki se niso držali pravil, lahko domnevamo, da je večina duhovnikov bolj ali manj redno prihajala na shode v Mengeš. To pa pomeni, da se je glavnina članov osebno poznala, kar je za preučevanje medosebnih vezi in vplivov na umetniško pot slikarja Jelovška pomembno dejstvo. Bratovščina je imela poleg duhovnikov »pridružene članke« (*confoederati*) iz vrst laikov, laikinj in redovnic,¹⁷ med katerimi je bil tudi slikarjev oče Andrej Jelovšek, ki se je v Mengeš priselil iz Maribora.¹⁸ V nadaljevanju bo v ospredju vprašanje, kje vse je mogoče odkriti sledove mengeške bratovščine oziroma njenih članov ali podpornikov v povezavi s stvaritvami Franca Jelovška, naj so se te ohranile do danes ali pa jih poznamo le posredno. Slikarjevim delom bomo večinoma sledili po kronološkem redu. Pri tem je treba upoštevati, da je k naročilom Jelovškovih del pripomogel tudi njegov sloves, kar velja še zlasti za čas od srede tridesetih let 18. stoletja.

Jelovškovo ustvarjanje do okrog leta 1730

S članstvom v mengeški bratovščini se je ponašal že naročnik prvega v arhivskih virih izpričanega Jelovškovega dela. Gre za Franca Mihaela Paglovca (1679–1759), župnijskega vikarja v Šmartnu v Tuhinju, ki je svoje življenje posvetil dvigu pobožnosti in omike vernikov.¹⁹ Paglovec je v bratovščino sv. Mihaela resda vstopil skoraj dve desetletji prej,²⁰ preden je leta 1724 mlademu Jelovšku plačal 12 goldinarjev nemške veljave oziroma 14 goldinarjev in 8 krajcarjev deželne veljave za sliki sv. Frančiška in Joba: »*Pro picta imagine S. Francisci et Jobi Pictori Francisco Illousheg ex Monspurg oriundo fl 12 germ. f(aci)t l(andes)wehrung [fl] 14 8 [kr].*«²¹ Sliki²² je Paglovec naročil za novi oltar

⁷ Jože MLINARIČ, *Stiška opatija 1136–1784*, Novo mesto 1995, str. 583–584; HÖFLER 2017 (op. 6), str. 89.

⁸ Duhovniška bratovščina (op. 1), 6/23, 1893, stp. 353–356.

⁹ Duhovniška bratovščina (op. 1), 5/21, 1892, stp. 323.

¹⁰ Duhovniška bratovščina (op. 1), 5/21, 1892, stp. 325 (2. in 5. člen statuta).

¹¹ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/26, 1894, stp. 411 sl.–8 /29, 1895, stp. 462. Bratovščina je delovala do leta 1799, vanjo se je vključilo več kot tisoč duhovnikov. Prim. Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC, *Kariere duhovnikov na Slovenskem v zgodnjem novem veku. Vzvodi, okoliščine, (samo)reprezentacija*, Ljubljana 2019 (Thesaurus memoriae. Opuscula, 9), str. 45.

¹² Prim. ŽNIDARŠIČ GOLEC 2019 (op. 11), str. 45–46.

¹³ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/26, 1894, stp. 429.

¹⁴ Napačen je podatek, da je bratovščinski statut članom nalagal udeležbo na slovesnih shodih na mihaeolovo (god sv. Mihaela) 29. septembra. Nazadnje napačno ŽNIDARŠIČ GOLEC 2019 (op. 11), str. 45. Takrat je bil namreč glavni romarski shod; gl. KEMPERL 2011 (op. 1), str. 230.

¹⁵ Duhovniška bratovščina (op. 1), 5/21, 1892, stp. 326 (7. člen statuta).

¹⁶ Duhovniška bratovščina (op. 1), 5/21, 1892, stp. 326 (8. in 9. člen statuta).

¹⁷ Seznam duhovno pridruženih laikov in laikinj ter redovnic v: Duhovniška bratovščina (op. 1), 8/30, 1895, stp. 480; 8/31, 1895, stp. 493–496.

¹⁸ Stane MIKUŽ, Ilovšek Franc baročni slikar 1700–1764, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 16, 1939/40, str. 6.

¹⁹ Paglovec je bil z različnih vidikov obravnavan v: *Paglovčev zbornik. Zbornik referatov s Simpozija o Francu Mihaelu Paglovcu (1679–1759)* (ur. Marjeta Humar), Kamnik 2001.

²⁰ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/26, 1894, stp. 413: *R(everen)dus D(omi)nus Franciscus Michael Paglouiz, Diuinorum Cooperator Lithopoli, nunc Vicarius ad S. Martinum in Tuchein*.

²¹ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Župnijski arhivi, Šmartno v Tuhinju, razne knjige, šk. 2, urbar (in računska knjiga) podružnične cerkve sv. Miklavža na Gori, 1705–1745, str. 230. Prim. France STELE, *Politični okraj Kamnik. Topografski opis*, Ljubljana 1929 (Umetnostni spomeniki Slovenije, 1), str. X, 234. Prim. MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 8.

²² O tem, da gre za dve sliki in ne eno samo, kot bi utegnili sklepati na podlagi navedka v urbarju, gl. tudi Marko LESAR, *Paglovčeva barokizacija cerkva v Tuhinjski dolini*, *Paglovčev zbornik* 2001 (op. 19), str. 128, 133.

sv. Frančiška Ksaverja in Joba v podružnični cerkvi sv. Miklavža na Gori (Grebenu).²³ O sami cerkvi Paglovec v svoji kroniki za leto 1722 pravi, da so »letos dokončali [njeno] gradnjo«.²⁴

Sledilo je naročilo profane narave, in sicer poslikava sprejemnice v severnem traktu dvorca Zalog pri Moravčah.²⁵ Poslikavo iz leta 1725, ki velja za kakovostno Jelovškovo zgodnje delo – gre za njegove najzgodnejše, žal le delno ohranjene freske – je naročil lastnik zaloškega dvorca Orfej grof Strassoldo. Grofu, ki je pogosto, če že ne večinoma bival v Ljubljani,²⁶ bi bil mladega slikarja utegnil priporočiti Giulio Quaglio, Jelovškov učitelj oziroma vzornik.²⁷ Strassoldo je bil namreč osebno in prek arhitekta Carla Martinuzzija povezan z začetki zidave nove ljubljanske stolnice in semenišča,²⁸ kjer so pod Quaglijevimi vodstvom v letih 1721–1723 nastale freske v stolničnih kapeh in na stropu semeniške knjižnice.²⁹ Dobro besedo za Jelovška bi bil pri grofu Strassoldu lahko zastavil tudi sredi leta 1725 umrli moravški župnik Janez Sigmund pl. Benaglia. Benaglia ni bil le član družbe sv. Dizme,³⁰ temveč od leta 1702 naprej tudi član mengeške bratovščine.³¹ Priporočilo bi bilo navsezadnje lahko prišlo od generalnega vikarja ljubljanske škofije Janeza Jakoba Schillinga, za umetnost in kulturo Ljubljane in Kranjske zelo zavzetega duhovnika, o katerem bo govor tudi v nadaljevanju. Tu naj zgolj poudarimo, da se je Schilling soduhovnikom v mengeški bratovščini pridružil leta 1695,³² da je leta 1716 postal član družbe sv. Dizme in da se je vsaj od njene javne predstavitve konec leta 1701 angažiral tudi v Akademiji operozov.³³

V drugi polovici dvajsetih let 18. stoletja sta nato nastali dve Jelovškovi poslikavi,³⁴ katerih (domnevno) naročništvo je prav tako mogoče povezati z ožjim ali širšim krogom mengeške bratovščine. V letih 1726–1728 je Jelovšek poslikal cerkev Marijinega rojstva na Homcu, ki so jo

začeli na novo graditi leta 1724. Zasluge, da je bila cerkev *erecta et perfecta*, je imel predvsem Janez Andrej pl. Flachenfeld, (nad)župnik v Mengšu, arhidiakon za Gorenjsko in kanonik v Ljubljani.³⁵ Flachenfeldovo zagnano prizadevnost pri novogradnji je hvalil napis na koru homške cerkve, tisti čas še podružnice mengeške župnije.³⁶ Da so bili tako Flachenfeld, ki se je v mengeško bratovščino vključil na pragu 18. stoletja,³⁷ kot več njegovih sorodnikov tudi osebno blizu slikarjevi družini, dokazujejo viri prve roke. Zapis v mrliški matični knjigi župnije Mengeš za leto 1722 nam na primer pove, da je 12. maja tega leta župnik in arhidiakon Janez Andrej Flachenfeld pokopal slikarjevo 58-letno mater Elizabeto.³⁸ Najbrž ni naključje, da je samo nekaj dni prej, 8. maja 1722, slikarjev oče Andrej postal pridružen član mengeške bratovščine. Seznam z bratovščino povezanih laikov³⁹ označuje Andreja Jelovška kot organista in cerkovnika v Mengšu: »*Honoratus Vir Andreas Illouschek, organista et aedituus Monspurgi*«. ⁴⁰ Čeprav se je leto prej z bratovščino povezal tudi cerkovnik v sosednji župniji Vodice, Simon Zabukovec (*Sabukowiz*), in bi bil Andrej Jelovšek lahko preprosto sledil njegovemu zgledu, je verjetneje, da sta skorajšnjega vdovca k temu koraku poleg domačega župnika spodbudila župnikov brat Janez Krištof in (bližnja sorodnica) Marija Frančiška pl. Flachenfeld.⁴¹ Janez Krištof, prisednik deželnega ograjnega sodišča, in Marija Frančiška sta bila od leta 1718 sama pridružena člana mengeške bratovščine.⁴² Po drugi strani je v Mengšu v letih 1723–1724 izkazano njuno botrstvo sinovoma iz Andrejevega drugega zakona, torej slikarjevima polbratoma. Botra starejšega, 3. julija 1723 krščenega Urha (Ulrika) Dominika je bila Marija Frančiška, boter 3. novembra 1724 krščenega Karla Leopolda pa Janez Krištof.⁴³

Pet let pozneje, 28. novembra 1729, sta v krstni knjigi ljubljanske stolne župnije kot botra Jelovškovega tretjega otroka, slikarja Krištofa Andreja, navedena Krištof in Terezija pl. Flachenfeld.⁴⁴ Nedvomno gre za Krištofa Lovrenca, sina Janeza Krištofa, in njegovo ženo Marijo Ano Terezijo, roj. Wintershoffen, ki sta bila lastnika graščin Slap pri Vipavi, Podvelb na Colu in Ajmanov grad pri Škofji Loki.⁴⁵ Kar zadeva botrstvo bodisi otrokom slikarjevega očeta Andreja bodisi slikarjevima hčerama, krščenima še v Mengšu, je treba izrecno opozoriti, da se med krstnimi botri Andrejevih mlajših otrok pojavljajo plemiči iz družine Wollwiz (*Wolwitz*), ki je imela tedaj poleg graščine

²³ Gl. MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 8.

²⁴ Ivan ZIKA, Kronika Franca Mihaela Paglovca, *Kamniški zbornik*, 9, 1963, str. 64.

²⁵ O dvorcu gl. *Hic procul a curis/Tukaj, daleč od skrbi. S pogorišča dvorca Zalog pri Moravčah rešene umetnine* (ur. Ana Pokrajac Iskra), Ljubljana 2017.

²⁶ O Strassoldovi hiši na Novem trgu 6 prim. Igor SAPAČ, Stavbna zgodovina dvorca Zalog pri Moravčah, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 43, 2007, str. 166.

²⁷ SAPAČ 2007 (op. 26), str. 167, op. 57. Za vprašanje vpliva Quaglia in (nekaterih) drugih severnoitalijanskih slikarjev na Jelovška v luči njegovih fresk v cerkvi sv. Petra v Ljubljani gl. Barbara MUROVEC, Likovni viri za baročno stropno slikarstvo, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 39, 2003, str. 137–139.

²⁸ Janez Gregor DOLNIČAR, *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve. Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič), Ljubljana 2003, str. 354, 417.

²⁹ Prim. Ana LAVRIČ, *Ljubljanska stolnica. Umetnostni vodnik*, Ljubljana 2007, str. 17; Marijan SMOLIK, *Semeniška knjižnica*, Celje 2010, str. 23.

³⁰ Marijan SMOLIK, Pregled članstva ljubljanske plemiške družbe, *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma. 1688–1801. 2: Razprave* (ur. Lojze Gostiša), Ljubljana 2001, str. 270–271, št. 51.

³¹ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/26, 1894, stp. 412: *Ill(ustrissi)mus, ac Ad(modu)m R(everen)dus D(omi)nus Joannes Sigismundus de Benaglia, Parochus in Moraitsch. Obiit 7. Junii 1725.*

³² Duhovniška bratovščina (op. 1), 6/25, 1893, stp. 400: *Ad(modu)m R(everen)dus Nobilis, ac clarissimus D(omi)nus Joannes Jacobus Schillingh, ss. Th(eo)l(o)giae Baccalaureus formatus, Celsissimi, ac R(everendi)ss(i)mi Episcopi ac Principis Labacensis Capellanus, nunc Plebanus Crainburgi.*

³³ Prim. ŽNIDARŠIČ GOLEC 2019 (op. 11), str. 43–44.

³⁴ Gre za freske na Homcu in Tuštanju, ki so predstavljene v nadaljevanju. Drugače kot pri dvorcu Zalog, kjer so freske signirane z *illouscheg* (gl. SAPAČ 2007 (op. 26), str. 161), so bile homške in tuštanske freske Jelovšku pripisane predvsem na podlagi njihove slogovne analize; gl. Barbara MUROVEC, Poslikava baročne grajske kapele sv. Janeza Nepomuka na Tuštanju, Iz zgodovine gradu Tuštanj pri Moravčah (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2009 (= *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 57/2), str. 401–402; Ana LAVRIČ, Blaž RESMAN, *Cerkvi na Homcu in v Šmarci*, Ljubljana 2019, str. 25.

³⁵ Prim. Matjaž AMBROŽIČ, Ustanovitve zasebnih kanonikatov ljubljanskega stolnega kapitlja, *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani 1707* (ur. Metod Benedik), Ljubljana 2008, str. 66.

³⁶ (Mlajši) napis navaja STELE 1929 (op. 21), str. 328; prim. LAVRIČ, RESMAN 2019 (op. 34), str. 11.

³⁷ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/26, 1894, stp. 411: *R(everendi)ss(i)mus Ill(ustrissi)mus ac Clarissimus D(ominus) D(ominus) Joannes Andreas à Flachenfeldt, ss. Th(eo)l(o)giae doctor, A(r)ch(i)d(i)aconus superioris Carnioliae, & Parochus in Monspurg.*

³⁸ NŠAL, Župnijski arhivi, Mengeš, Matične knjige, M 1718–1733, 12. maj 1722: *Die 12 Sepulta est Elisabetha Jlloushitshin, 58 annorum, omnibus Sacramenta provis. Edituisa Monspurgensis Parochiae l...l.* Prim. MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 49, op. 31.

³⁹ Prim. Duhovniška bratovščina (op. 1), 8/30, 1895, stp. 480: *Sequentes Quoad menstruum sacrum confoederati sunt.*

⁴⁰ Duhovniška bratovščina (op. 1), 8/31, 1895, stp. 493.

⁴¹ Marija Frančiška vsekakor ni bila žena Janeza Krištofa, ampak je bila to (Marija) Katarina Renata pl. Lampfrizheim; gl. Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 73 (Flachenfeldt).

⁴² Duhovniška bratovščina 1895 (op. 1), 8/30, stp. 480: *Ill(ustrissi)mus D(ominus) D(ominus) Joannes Christophus de Flachenfeldt, inclytae provinciae Carnioliae Assessor, Ill(ustrissi)ma Domicella Maria Francisca de Flachenfeldt.*

⁴³ Zapisa pod navedenima datuma najdemo v NŠAL, Župnijski arhivi, Mengeš, Matične knjige, K 1708–1727.

⁴⁴ NŠAL, Župnijski arhivi, Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, K 1722–1731. Prim. MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 52, op. 56.

⁴⁵ Prim. Helena SERAŽIN, Krištof Lovrenc Flachenfeld – naročnik dveh Jelovškovih slikanih oltarjev, *Acta historiae artis Slovenica*, 3, 1998, str. 80–81.

Strmol v lasti gospostvo Mengeš – Novi grad.⁴⁶ Njene člane najdemo tudi na seznamu mengeške bratovščine, dva, Lovrenca Danijela in Suzano Felicito, skupaj z Andrejem Jelovškom.⁴⁷ Poleg tega je botrstvo njegovima hčerama s Francetom Jelovškom povezovalo Ano Katarino Dinzl, roj. grofico Lichtenberg. Slednje, ki sta jo za krstno botro vsaj dvakrat povabila tudi slikarjev oče Andrej in njegova druga žena, bratovščinski seznam ne navaja. Bratovščini pa so se v dvajsetih letih 18. stoletja priključile tri članice rodbine Lichtenberg: dominikanki v Velesovem Marija Kordula (leta 1721) in Ignacija Marija (leta 1725) ter Rozina Terezija (leta 1721).⁴⁸ Prav grofovsko družina Lichtenberg, iz katere je izviral Ana Katarina, por. Dinzl,⁴⁹ vodi k drugi Jelovškovi umetnini, k freskam v kapeli gradu Tuštanj pri Moravčah iz druge polovice dvajsetih let 18. stoletja.⁵⁰ Ob tem najbrž ni odveč poudariti, da je imel grad poleg samostojno stoječe (mlajše) kapele sv. Janeza Nepomuka tudi (starejšo) kapelo v samem gradu.⁵¹

Poslikavo kapele ob vhodu v tuštanjski grad je pri Jelovšku naročil Jurij Ludvik Lichtenberg,⁵² lastnik Tuštanj med letoma 1712 in 1757.⁵³ Kapelo, posvečeno Janezu Nepomuku, je Jelovšek najverjetneje poslikal po 19. marcu 1729, ko je bil Nepomuk razglašen za svetnika.⁵⁴ Ime po osem let prej beatificiranem češkem spovedniku iz 14. stoletja je nosil že sin Jurija Ludvika, ki je v starosti štirih let umrl 16. oktobra 1724.⁵⁵ Kljub zgodnejšim začetkom širjenja Nepomukovega češčenja na Kranjskem⁵⁶ pa glede na ikonografsko analizo in analizo uporabe likovnih virov vendarle velja, da Jelovškove freske niso nastale pred letom 1729.⁵⁷ Po podatkih Franca Pokorna je za grajskega kaplana (sacelana) na Tuštanj še v maju 1728 prišel Jožef Frelah (*Frölich*), ki je malo pred tem postal član mengeške bratovščine.⁵⁸ Pri grofu Juriju Ludviku naj bi bil ostal nekaj let,⁵⁹ kar pomeni, da je

⁴⁶ Majda SMOLE, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982, str. 290.

⁴⁷ Duhovniška bratovščina (op. 1), 8/31, 1895 stp. 493. Prim. SMOLE 1982 (op. 46), str. 703–704.

⁴⁸ Duhovniška bratovščina (op. 1), 8/31, 1895, stp. 493. Prim. Lidija SLANA, *Lichtenbergi na Tuštanju, Iz zgodovine* 2009 (op. 34), str. 184.

⁴⁹ O tuštanjski veji grofov Lichtenberg gl. SLANA 2009 (op. 48), str. 182–189.

⁵⁰ Botrstvo Ane Katarine v Jelovškovi družini in v družini naročnika poslikave tuštanjske grajske kapele kot posredno arhivsko dokumentirano zvezo izpostavlja MUROVEC 2009 (op. 34), str. 401.

⁵¹ Gl. MUROVEC 2009 (op. 34), str. 396.

⁵² V vlogi botre pri Jelovških omenjena Ana Katarina, poročena s Francem Benediktom Dinzlom s Turna pod Novim gradom (pri Preddvoru), je bila najstarejša sestra Jurija Ludvika. Gl. SLANA 2009 (op. 48), str. 184–185; Miha PREINFALK, *Družina Dinzl pl. Angerburg, Preddvor – podobe minulih časov in ljudi. Zbornik občine Preddvor* (ur. Miloš Ekar, Jure Volčjak, Vladimir Žumer), Preddvor 2018, str. 255–257, 264.

⁵³ SLANA 2009 (op. 48), str. 184, 185, 188.

⁵⁴ Prim. op. 57; gl. tudi Ana LAVRIČ, *Sv. Janez Nepomuk na odru ljubljanskega jezuitskega gledališča in podobe iz njegovega življenja v kapeli gradu Tuštanj, Liturgia Theologia prima. Zbornik ob 80-letnici profesorja Marijana Smolika* (ur. Rajko Valenčič, Slavko Krajnc, Jože Faganel), Ljubljana-Celje 2008, str. 442–443.

⁵⁵ Ludwig SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, Görz 1905, str. 349; LAVRIČ 2008 (op. 52), str. 443.

⁵⁶ Prim. LAVRIČ 2008 (op. 54), str. 431, 442–444 (v zvezi z Lichtenbergi).

⁵⁷ MUROVEC 2009 (op. 34), str. 402–403. O tem, da vprašanje Jelovškovega avtorstva še ni povsem zaprto, prim. Blaž RESMAN, »Podpisi« svetnih naročnikov na sakralnih umetninah, *Profano v sakralnem. Študije o vizualizaciji posvetnih teženj in motivov v sakralni umetnosti* (ur. Mija Oter Gorenčič), Ljubljana 2019 (Opera Instituti Artis Historiae), str. 137.

⁵⁸ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 428.

⁵⁹ Do leta 1733 po zapiskih Franca Pokorna v NŠAL 572, Zapuščina Franca Pokorna, šk. 378, Mengeš (Sacelani). Prim. Matjaž AMBROŽIČ, *Hišni kaplani – sacelani – v graščini Tuštanj in Lichtenbergovi beneficiati na Vrhpoljah pri Moravčah, Iz zgodovine* 2009 (op. 34), str. 384.

2. Grb družine Škerpin iz Kamnika, plemenitvena listina za Friderika Škerpina in njegove tri nečake, brate Janeza Andreja, Jožefa Avguština in Žigo (Sigmunda) Konrada, 17. junij 1772, zasebna zbirka

moral na Tuštanju sreč(ev)ati tudi Jelovška. Dodamo naj, da je leta 1719, ko se njegovo ime pojavi med novimi člani mengeške bratovščine, »pri grofu Lichtenbergu« kot sacelan služil Janez Krstnik Perneth.⁶⁰

V nasprotju s freskami v tuštanjski kapeli sv. Janeza Nepomuka pri Jelovškovi poslikavi oltarne stene v cerkvi sv. Jožefa na Žalah pri Kamniku čas nastanka ni vprašljiv. Freske so datirane z letnico 1730⁶¹ in kot priča večvrstični napis, sta dala tega leta oltar v spomin na odmevni jezuitski misijon iz leta 1725 ter v čast Bogu, Brezmadežni, angelom, sv. Jožefu in Frančišku (Ksaverju) postaviti kamniški župnik Maksimilijan Leopold pl. Rasp in kamniški mestni svet.⁶² V resnici neutrudni župnik Rasp – vzdevek *Indefessus* si je nadel ob vstopu v Akademijo operozov – se v mengeško bratovščino, kot je videti, ni včlanil. Bratovščini pa sta se kot laika pridružila dva druga Raspa: graščak v Dolu pri Ljubljani in na Ostrem vrhu Ferdinand Ernest pl. Rasp (leta 1717) in Janez Adam pl. Rasp s Krumperka (leta 1719).⁶³ Glede mesta Kamnik in Jelovškovega dela je treba

omeniti tudi drugo družino, Škerpine, natančneje kamniško vejo te družine.⁶⁴ Kot človek, ki bi bil lahko pomembno vplival na Jelovškovo (zgodnejšo) slikarsko pot, vsekakor izstopa duhovnik Janez Andrej Škerpin (*Skerpin*). Ta je postal član mengeške bratovščine istega dne kot Jelovškov oče, 8. maja 1722.⁶⁵ V Mengšu je zasedal mesto tako imenovanega Lambergovega beneficiata, leta 1721 pa je bil v ljubljanski stolnici kot prvi umeščen na zasebni Lambergov kanonikat, ustanovljen leta 1708.⁶⁶ Glede na že omenjeno Jelovškovo poslikavo cerkve na Homcu je zgovorno dejstvo, da so se kanoniki Lambergovega kanonikata vzdrževali tudi iz dohodkov beneficija pri homški cerkvi. Kot beneficiat na Homcu je pred vzpostavitev kanonikata deloval stric Janeza Andreja, bakalaver

⁶⁰ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 426: *R(everendus) D(ominus) Joannes Bap(tis)ta Perneth, Sacellanus apud Ill(ustrissimum) D(omi)num D(omi)num Comitum a Liechtenberg*. Kot vidimo, grofovega osebnega imena ta zapis sicer ne navaja.

⁶¹ STELE 1929 (op. 21), str. 33, 34; Metoda KEMPERL, *Cerkev sv. Jožefa na Žalah v Kamniku, Kamniški zbornik*, 15, 2000, str. 81.

⁶² Navedek napisa na steni za oltarno menzo v STELE 1929 (op. 21), str. 34. Prim. KEMPERL 2000 (op. 61), str. 81.

⁶³ Duhovniška bratovščina (op. 1), 8/30, 1895, stp. 480; 8/31, 1895, stp. 493. Glede linij Osterberg-Krumperk, ki sta ji pripadala Ferdinand Ernest in Janez Adam, in Stara Loka, ki ji je pripadal Maksimilijan Leopold, gl. Miha PREINFALK, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 16. stoletje. 1: Od Barbov do Zetscherjev*, Ljubljana 2016, str. 198–218; prim. genealoške podatke prav tam, str. 220 (Janez Adam), 222 (Ferdinand Ernest), 225 (Maksimilijan Leopold).

⁶⁴ Miha PREINFALK, *Družina Škerpin. Primer kamniškega plemstva, Kamniški zbornik*, 27, 2020, str. 85–91.

⁶⁵ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 427.

⁶⁶ Prim. AMBROŽIČ 2008 (op. 35), str. 57, 59.

teologije Janez Friderik Škerpin, ki je v mengeški bratovščini opravljal naloge tajnika.⁶⁷ Poleg tega, da je bil do pozne starosti – umrl je leta 1726 – konzistorialni svetnik gorenjskega arhidiakona, je vredno omeniti njegovo oporočno določilo, po katerem naj bi bil pokopan prav v mengeški župnijski cerkvi.⁶⁸ V spomin mlajših rodov se je Janez Friderik zapisal tudi kot ustanovitelj dveh štipendijskih in dveh cerkvenih ustanov. Medtem ko je šlo pri njegovi starejši cerkveni ustanovi za beneficij pri oltarju sv. Duha v kamniški župnijski cerkvi, je bila mlajša namenjena branju maš pri dominikankah v Velesovem in v šestih frančiškanskih samostanih na Kranjskem, Štajerskem in Hrvaškem.⁶⁹ Tu navedimo še, da sta po letu 1710 oziroma 1728 v ožji krog mengeške bratovščine spadala tudi Jožef Avguštin Škerpin, župnijski vikar v Hinjah, in v kamniški mestni upravi angažirani Žiga (Sigmund) Konrad Škerpin.⁷⁰ 17. junija 1722 sta bila skupaj s stricem Janezom Friderikom in bratom Janezom Andrejem povzdignjena v dedni plemiški stan s pridevkom »Oberfeld« (sl. 2).⁷¹

Jelovškove stvaritve iz tridesetih in prve polovice štiridesetih let 18. stoletja

Poslikavi v cerkvi sv. Jožefa na kamniških Žalah so v prvi polovici tridesetih let 18. stoletja sledila Jelovškova dela pri sv. Petru v Ljubljani, v kapeli gradu Turn ob Ljubljani, v kamniški župnijski cerkvi na Šutni in v cerkvi na Žalostni gori nad Mokronogom. Če pustimo ob strani poslikavo prezbitarija šutenske cerkve, ki jo je naročil župnik in operoz Rasp,⁷² in se ustavimo pri Jelovškovem najmarkantnejšem delu – poslikavi kupole ter obokov glavne ladje in prezbitarija ljubljanske šentpeterske cerkve (sl. 4)⁷³ – potem v zvezi z vprašanjem, kdo je za izvedbo tega podviga izbral Jelovška, nikakor ne moremo mimo Janeza Jakoba Schillinga. Župnijo sv. Petra je med letoma 1715 in 1732 vodil Nikolaj Janez Kraškovic,⁷⁴ vendar se tudi zaradi ambiciozne idejne zasnove fresk, pri kateri je sodeloval »širši krog razsvetljenih osebnosti«,⁷⁵ zdi verjetneje, da je enega odločilnejših, če že ne odločilni glas za Jelovška prispeval Schilling. Janez Jakob Schilling, po rodu Ljubljančan, je bil, kot že rečeno, član Akademije operozov in družbe sv. Dizme.⁷⁶ Tri desetletja, v letih 1715–1744, je opravljal funkcijo generalnega vikarja ljubljanske škofije, v njegovem času je v tej škofiji nastalo več vidnejših baročnih umetnin.⁷⁷ Schilling se je nasploh izkazal kot velik dobrotnik župnije sv. Petra,

3. Portret Janeza Jakoba Schillinga, župnijski urad sv. Petra, Ljubljana

4. Franc Jelovšek: Povelicanje sv. Petra, ž. c. sv. Petra, Ljubljana, detajl

tudi v dobrodelnem in pastoralnem smislu,⁷⁸ navsezadnje se je v šentpeterskem župnišču ohranil njegov portret (sl. 3).⁷⁹ V zvezi z mengeško bratovščino in Schillingovim članstvom je zanimiv tudi podatek, da je v obdobju, ko je tu slikal Jelovšek, več manjših naročil za šentpetersko cerkev izpeljal Valentin Jamšek. Iz škofjeloške družine »podobarjev Jamškov« pa sta izvirala vsaj dva duhovniška člana mengeške bratovščine, Valentinova starejša sorodnika Luka in Tomaž Jamšek.⁸⁰

Z veliko mero gotovosti je na neposredno povezavo s Schillingom mogoče sklepati pri Jelovškovi poslikavi kapele gradu Turn ob Ljubljani. Graščino, danes bolj znano kot grad Kodeljevo, je leta 1700 kupil Peter Anton Codelli pl. Fahnenfeld.⁸¹ Ko je čez slabi dve desetletji pri ljubljanski stolnici ustanovil kanonikat, je za prvega kanonika imenoval prav Schillinga.⁸² Na povezavo med laičkim lastnikom gradu, nosilcem (krajevne) duhovniške službe in slikarjem kažejo tudi podatki v primeru Jelovškovih fresk na Žalostni gori pri Mokronogu.⁸³ V času njihovega nastanka, leta 1735, je bil lastnik mokronoške graščine Karel Jožef Danijel grof Reissig, vikariat (Dolenji) Mokronog pa

⁶⁷ Duhovniška bratovščina (op. 1), 6/25, 1893, stp. 393: *Beneficiatus ad B(eatam) M(ariam) V(irginem) in Khleinkhallenberg seu Homez, tertius ab erecta congregatione Secretarius*. Prim. ŽNIDARŠIČ GOLEC 2019 (op. 11), str. 47.

⁶⁸ PREINFALK 2020 (op. 64), str. 86.

⁶⁹ PREINFALK 2020 (op. 64), str. 86–87.

⁷⁰ ŽNIDARŠIČ GOLEC 2019 (op. 11), str. 47.

⁷¹ PREINFALK 2020 (op. 64), str. 88.

⁷² Marko LESAR, *Župnijska cerkev na Šutni v Kamniku. Umetnostna in kulturnozgodovinska predstavitev*, Kamnik 2001, str. 15–17, 20–24.

⁷³ Verena KORŠIČ ZORN, *Župnija sv. Petra v Ljubljani. Ob 1200-letnici cerkve in 1050-letnici župnije*, Ljubljana 2000, str. 42–44. Prim. Franci LAZARINI, Barbara MUROVEC, *Župnijska cerkev sv. Petra, Pot po baročni Ljubljani* (virtualna razstava sakralnih spomenikov), april 2012, <http://barok.zrc-sazu.si/spomeniki/peter> (18. 2. 2020).

⁷⁴ KORŠIČ ZORN 2000 (op. 73), str. 25–27. Kraškovic na bratovščinskem seznamu ne zasledimo.

⁷⁵ KORŠIČ ZORN 2000 (op. 73), str. 45.

⁷⁶ ŽNIDARŠIČ GOLEC 2019 (op. 11), str. 43–44.

⁷⁷ Gl. Maks MIKLAVČIČ, Schilling Janez Jakob (1664–1754), *Slovenski biografski leksikon* (ur. Alfonz Gspan), 3/9, Ljubljana 1960, str. 218–219.

⁷⁸ MIKLAVČIČ 2013 (op. 77); prim. KORŠIČ ZORN 2000 (op. 73), str. 28.

⁷⁹ Gl. barvno slikovno priložo v KORŠIČ ZORN 2000 (op. 73).

⁸⁰ Prim. ŽNIDARŠIČ GOLEC 2019 (op. 11), str. 45; KORŠIČ ZORN 2000 (op. 73), str. 28. O članstvu Tomaža Jamška gl. Duhovniška bratovščina (op. 1) 1894, 7/27, stp. 427: *R(everen)dus D(omi)nus Thomas Jamschik. Obiit 23. 9bris 1722*.

⁸¹ Miha PREINFALK, Codelli plemeniti Fahnenfeld, *Novi Slovenski biografski leksikon* (ur. Barbara Šterbenc Svetina), Ljubljana, ZRC SAZU, 2013–, spletna izdaja: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1005430/> (30. 3. 2020). Prim. SMOLE 1982 (op. 46), str. 513.

⁸² Matjaž AMBROŽIČ, Prošti, dekani in kanoniki ljubljanskega stolnega kapitlja, *Stolnica* 2008 (op. 35), str. 97.

⁸³ O freskah gl. Marjana LIPOGLAVŠEK, *Baročno stropno slikarstvo na Slovenskem*, Ljubljana 1996, str. 75.

je vodil Jožef Vidmajer (*Vidmayer*),⁸⁴ morda sorodnik Jelovškove prve žene Marije, roj. Vidmajer (*Vidmayr*).⁸⁵ Reissig, ki je bil hkrati patron (dolnje)mokronoškega vikariata, bi bil freske pri Jelovški lahko naročil tudi brez kakršnega koli posrednika. Grof je slikarja verjetno osebno poznal, saj se je mengeški bratovščini pridružil leta 1723,⁸⁶ Jelovškov oče pa zgolj leto prej. Ime grofa Reissiga je v popisu laičkih bratovščinskih članov navedeno takoj za Andrejem Jelovškom.

Po drugi strani sta duhovniškimi članom mengeške bratovščine najverjetneje pripadali osebi, ki sta neposredno zaprosili Jelovška, da je v letu 1737 naslikal glavni oltar župnijske cerkve sv. Jurija v Nevljah in fresko nad glavnim vhodom v cistercijanski samostan v Kostanjevici na Krki. Za neveljski veliki oltar lahko brez večjega pridržka rečemo, da je bil njegov naročnik župnijski vikar v Nevljah Aleš (*Alexius*) Wetstein.⁸⁷ Wetstein, mlajši sorodnik ljubljanskega kanonika in stolnega župnika Jurija Wetsteina,⁸⁸ se je v mengeško bratovščino včlanil leta 1718, ko je bil še duhovni pomočnik oziroma vikar v Mengšu,⁸⁹ kjer se je zagotovo srečeval tudi z Jelovškom. Petnajst let pozneje, leta 1733, si je članstvo v bratovščini pridobil neveljski duhovni pomočnik Janez Jagodic.⁹⁰ Za Jelovškovo fresko v Kostanjevici pa je bil zaslužen 14. junija 1737 izvoljeni opat kostanjeviške cisterce Aleksander baron Taufferer, rojen leta 1703 kot Janez Vajkard,⁹¹ ki je postal član mengeške bratovščine 8. maja 1737.⁹² Taufferer je kmalu po svoji izvolitvi v opata dal v obrambo pred »tatovi, Vlaha in razbojniki« postaviti mogočen, z dvema stolpoma obdan vhod na dvorišče. Povod za zidavo utrjenega vhoda s fresko in napisom pod njo je bil uskoški napad na samostan, do katerega je prišlo poleti 1736 in ki je terjal več smrtnih žrtev med redovniki in samostansko služinčadjo.⁹³ Na Jelovškovi freski izstopa podoba rablja, ki drži Uskokovo glavo. Ta podoba je, poleg napisa pod fresko, naletela, med drugim, na hudo kritiko kranjskega deželnega vicedoma.⁹⁴ V zvezi s Tauffererjem moramo dodati še, da je bil včlanjen tudi v družbo sv. Dizme,⁹⁵ da se je njegova starejša sestra Ana Marija poročila v družino Dinzl pl. Angerburg⁹⁶ in da je eden njegovih nečakov duhovnikov, Jurij Jožef z redovnim imenom Franc Ksaver, kariero sklenil kot zadnji opat cisterce v Stični pred njeno razpustitvijo leta 1784.⁹⁷ Kostanjeviške in predvsem stiške cistercijane pogosto srečamo tudi med člani mengeške bratovščine.⁹⁸

Že razmeroma zgodaj se na seznamu bratovščine sv. Mihaela pojavi stiški cistercijan Dominik Brogioli.⁹⁹ V Gorici rojeni Brogioli (*Brogiolli*)¹⁰⁰ je bil od konca sedemdesetih let 17. stoletja župnik v Mengšu – torej pri samem sedežu bratovščine –, umrl pa je v samostanu v Stični 21. aprila 1706.¹⁰¹ Še pred Brogiolijem je v Mengšu župnikoval Novomeščan Jakob Kern, prav tako stiški cistercijan in član mengeške bratovščine,¹⁰² za Brogiolijem pa p. Edmund Wagner, doma iz Ljubljane.¹⁰³ Ob tem se postavlja vprašanje, kako to, da so stiški menihi sploh župnikovali na tej stari in ugledni župniji. Odgovor je v nakupu župnije, ki je bila do tedaj več kot dve stoletji v »popolni lasti« opata in konventa cisterce v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neustadt). Že omenjeno prodajo stiškemu cistercijanskemu samostanu z dne 13. septembra 1668 je devet mesecev pozneje, 30. junija 1669, potrdil deželni knez in cesar Leopold I.,¹⁰⁴ leta 1691 pa je župnija postala del novega stiškega arhidiaconata.¹⁰⁵ Že čez nekaj desetletij je prišlo še do ene »lastniške« spremembe: 8. marca 1732 je mengeško župnijo od precej zadolžene stiške opatije kupil Jožef Anton Schiffrer (*Schiffer/Šifrer*), župnik župnije Laa an der Thaya v Spodnji Avstriji.¹⁰⁶ Poldrugo leto pozneje so nato s posebno pogodbo Schiffrerju uradno pripadle pravice in dolžnosti župnijskega patrona; v sklop pravic je spadalo tudi imenovanje, natančneje prezentiranje duhovnikov za župniško mesto. Arhidiakonska oblast je po drugi strani ostajala opatom v Stični;¹⁰⁷ tako opati kot drugi stiški redovniki so še naprej ohranjali tudi vezi z mengeško bratovščino. Prvi opat po prodaji župnije Schiffrerju, Viljem Kovačič (opat v letih 1734–1764), je bil član bratovščine in hkrati njen »protektor«, zaščitnik.¹⁰⁸ Prav prek stiških menihov s članstvom v bratovščini, zlasti prek redovnikov plemiškega rodu, bi bil Jelovšek lahko dobil katero od naročil. Med stiškimi redovniki plemiči v tem kontekstu izrecno omenimo Jožefa grofa Barba Waxensteina in Rudolfa barona Posarella.¹⁰⁹ Ob tem je treba upoštevati, da je bilo stiški opatiji vtelesenih več župnij in vikariatov, med njimi, denimo, Šentvid pri Stični, Dobrnič in Šmarje pri Ljubljani na Kranjskem ter Žalec na Štajerskem.¹¹⁰

⁹⁹ Duhovniška bratovščina (op. 1), 6/25, 1893, stp. 393.

¹⁰⁰ Prim. MLINARIČ 1995 (op. 7), str. 915.

¹⁰¹ Duhovniška bratovščina (op. 1), 6/25, 1893, stp. 393: *Adm(odum) R(everen)du(s) et Doctissimus D(omi)nus Dominicus Brogiolli /.../ p(ro) t(empore) Parochus Monspurgensis /.../. Obiit Sitticii 21. Aprilis 1706.* Prim. Janez Vajkard VALVASOR, *Čast in slava vojvodine Kranjske*, 2, Ljubljana 2010, str. 764.

¹⁰² Duhovniška bratovščina (op. 1), 6/25, 1893, stp. 395: *Adm(odum) R(everen)du(s), Religiosus, ac Doct(i)ss(i)mus P(ate)r Jacobus Khern, Professus, et Camerarius Sitticensis, quondam Parochus Monspurgensis. Obiit 12. Aprilis 1701.* Prim. VALVASOR 2010 (op. 101), str. 764; MLINARIČ 1995 (op. 7), str. 923.

¹⁰³ Duhovniška bratovščina (op. 1), 6/25, 1893, stp. 397; MLINARIČ 1995 (op. 7), str. 941.

¹⁰⁴ HÖFLER 2017 (op. 6), str. 92–93.

¹⁰⁵ HÖFLER 2017 (op. 6), str. 93. Prim. Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC, *Cerkvene ustanove in službe v zgodnjem novem veku. Škofovstvo, arhidiaconatstvo, župništvo*, Ljubljana 2015, str. 39.

¹⁰⁶ Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC, *Cerkvenoupravna pripadnost Črnuč do reform cesarja Jožefa II. (1780–1790). Tam čez Savo, na Črnučah. Sto petdeset let župnije Ljubljana Črnuče* (ur. France M. Dolinar), Ljubljana 2013, str. 46. Prim. MLINARIČ 1995 (op. 7), str. 728, 736; Mirjam ŠIFRAR, Jožef Anton Schiffrer, njegov kanonikat in stipendija, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 44/1, 1996, str. 11; HÖFLER 2017 (op. 6), str. 93.

¹⁰⁷ Prim. Maks MIKLAVČIČ, *Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave. Inavguralna disertacija*, Ljubljana 1945, str. 53; Stane STRAŽAR, *Mengeš in Trzin skozi čas*, Mengeš-Trzin 1993, str. 181–182; ŽNIDARŠIČ GOLEC 2013 (op. 106), str. 44.

¹⁰⁸ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 430: */.../ Gullielmus Kovazitsch, Abbas Sitticensis et Protector nostrae sodalitatit.*

¹⁰⁹ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 431; MLINARIČ 1995 (op. 7), str. 913, 932–933. Prim. PREINFALK 2016 (op. 63), str. 24, 46.

¹¹⁰ Za zemljevid s stiškemu samostanu vtelesenimi župnijami (stanje leta 1667 oz. 1754) in za popis cerkva gl. MLINARIČ 1995 (op. 7), str. 839–841, 842–843, 844–850.

⁸⁴ Podatka iz svoje še neobjavljene študije o razvoju Mokronoga v župnijo v času oglejskega patriarhata mi je posredoval France Baraga, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

⁸⁵ NŠAL, Župnijski arhivi, Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, 11. april 1723: *Copulatus est Franciscus Josephus Iloushke liber cum sua sponsa Maria Andreae Vidmayr legit(ima) filia.*

⁸⁶ Duhovniška bratovščina (op. 1), 8/31, 1895, stp. 493: *Ill(ustriss)imus D(omi)nus Carolus Josephus Daniel Comes a Reising etc.*

⁸⁷ NŠAL 572, Zapuščina Franca Pokorna, šk. 378, Nevlje (Župniki).

⁸⁸ O njem ŽNIDARŠIČ GOLEC 2019 (op. 11), str. 42–43.

⁸⁹ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 425: *Alexius Wetstein, Vicarius in Monspurg.* Prim. NŠAL, Zapuščina Franca Pokorna, šk. 378, Mengeš (Kaplani).

⁹⁰ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 429.

⁹¹ Prim. Jože MLINARIČ, *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, Kostanjevica na Krki 1987, str. 501–502.

⁹² Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 430.

⁹³ MLINARIČ 1987 (op. 91), str. 438–439, 442. Prim. Robert PESKAR, Umetnostni značaj območja škofije Novo mesto, *Škofija Novo mesto. Onim pri Bogu, sebi in zanamcem* (ur. Zvone Pelko), Ljubljana 2006, str. 286–287.

⁹⁴ MLINARIČ 1987 (op. 91), str. 448.

⁹⁵ PREINFALK 2016 (op. 63), str. 237 (portret in heraldični listi v Spominski knjigi Dizmove družbe), 239–240.

⁹⁶ PREINFALK 2016 (op. 63), str. 239.

⁹⁷ MLINARIČ 1995 (op. 7), str. 888.

⁹⁸ Prim. Duhovniška bratovščina (op. 1), 6/25, 1893, stp. 397, 398; 7/27, 1894, stp. 425–428.

Glede na to, da naj bi bil Jelovšek na prehodu v štirideseta leta 18. stoletja naslikal glavni oltar v župnijski cerkvi sv. Mihaela v Mengšu,¹¹¹ je primerno, da se vrnemo h kupcu oziroma patronu mengeške župnije po letu 1733, že omenjenemu Jožefu Antonu Schiffrerju. Schiffrer je namreč leta 1739 – približno leto dni pred končano baročno prezidavo župnijske cerkve (1740)¹¹² – vstopil v mengeško bratovščino.¹¹³ Skupaj z njim in še nekaterimi svetnimi in redovnimi duhovniki je v bratovščino tedaj vstopil tudi mengeški vikar Lovrenc Marolt (*Marauth*).¹¹⁴ Položaj župnika v Mengšu je v letih 1732–1741 zasedal Anton Wolfgang pl. Isenhausen z dvorca Zduša pri Mekinjah, ki je postal član mengeške bratovščine leta 1711.¹¹⁵ Sam Schiffrer se je v tistih letih prav tako ponašal s kanonikatom v Ljubljani, ki ga je ustanovil leta 1731.¹¹⁶ Ta podatek, ki Schiffrerja povezuje z ljubljansko stolnico in tamkajšnjo duhovščino, je še posebej zanimiv z vidika družbenih vezi, ki so zaznamovale Jelovškovo ustvarjalno pot. Tako je ljubljanski stolni kapitelj proti koncu leta 1740 pri Jelovšku naročil *castrum doloris*, žalni oder za 20. oktobra tega leta umrlega deželnega kneza in cesarja Karla VI.¹¹⁷ Z Janezom Jakobom Schillingom in drugimi ljubljanskimi kanoniki¹¹⁸ – najbrž še zlasti z Janezom Andrejem Stembergom, kanonikom in beneficiatom pri kapeli božjega groba v Štepanji vasi¹¹⁹ – pa je, kot kaže, povezan tudi nastanek nekaj let mlajših Jelovškovih fresk v štepanjski cerkvi sv. Štefana. Med tedanjimi kanoniki zasebnih kanonikatov velja ob Stembergu, ki se je v mengeško bratovščino včlanil leta 1720,¹²⁰ izpostaviti še Martina Wollwiza (*Wolwitz*), ki naj bi bil imel v letih 1726–1749 tako imenovani Klemenčič-Wollwizev kanonikat.¹²¹ V začetku tridesetih let 18. stoletja je Jelovšek delal tudi v ljubljanski stolnici sv. Nikolaja. Njegovo delo za cerkev ljubljanskih »škofov in kapitlja« sta freski Davida s harfo in Cecilije z orgelskim pozitivom na prednji strani pevske empole.¹²² Še v prvi polovici tega desetletja so bile na emporo postavljene

5. Franc Jelovšek: Avtoportret, ž. c. Matere Božje, Sladka Gora

orgle Janeza Frančiška Janečka.¹²³ V Celju, kamor se je Janeček okoli leta 1720 priselil s Češke,¹²⁴ pa je domnevno leta 1742 v tamkajšnji opatijski cerkvi apsido s prizorom preroka Danijela v levnjaku okrasil Jelovšek.¹²⁵ Ali je Janeček, ki je leta 1731 v opatovi kapeli postavil pozitiv,¹²⁶ morda vplival na to, da je Jelovšek dobil naročilo v Celju, je vprašanje, na katerega ni mogoče zlahka odgovoriti. Ker se naša razprava osredinja na povezave z mengeško bratovščino, ki ostajajo v primeru Janečka neugotovljene, naj tu predvsem opozorimo, da so Janečkove orgle izpričane v nekaterih drugih cerkvah, v katerih je slikal tudi Jelovšek, denimo v Vipavi, na Sladki Gori (sl. 5) in Žalostni gori pri Mokronogu.¹²⁷ Dodajmo še, da je sredi 18. stoletja v stiško cisterco vstopil Janečkov sin Štefan¹²⁸ in da bi socialno mrežo v ozadju Jelovškove celjske poslikave v prihodnje lahko iskali tako med celjskimi duhovniki kot med plemiči in meščani, živečimi v Celju.¹²⁹

Jelovškova dela od srede štiridesetih do srede petdesetih let 18. stoletja

Z mengeško bratovščino je bilo povezanih tudi več duhovnikov župnije Šentjur pri Celju, kjer je Jelovšek v začetku druge polovice štiridesetih let 18. stoletja poslikal kapelo sv. Antona Padovanskega,

¹¹¹ Poslikava se sicer ni ohranila, prav tako manjkajo arhivski viri, ki bi potrjevali, da je avtor poslikave Jelovšek, a je Jelovškovo avtorstvo »več kot verjetno«. Prim. MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 25; Anica CEVC, Slikar Franc Jelovšek (1700–1764), *800 let Mengša. Mengeški zbornik 1154–1954* (ur. Anton Gorjup, Ivan Vidali), 1, Mengeš 1954, str. 112.

¹¹² STELE 1929 (op. 21), str. 425–426.

¹¹³ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/26, 1894, stp. 431: *D(ominus) Antonius Josephus Schiffrer, Canonicus Labaci. In Austria in Laa praepositus Infulatus.*

¹¹⁴ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/26, 1894, stp. 431.

¹¹⁵ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/26, 1894, stp. 415: *Ill(ustrissimus) ac plurimum R(everendus) D(omi)nus Antonius Wolfgangus ab Isenhausen, Parochus in Watsch.* Ob včlanitvi v bratovščino je pl. Isenhausen torej župnikoval na Vačah. Več o njem NŠAL 572, zapuščina Franca Pokorna, šk. 378, Mengeš (Župniki); STRAŽAR 1993 (op. 107), str. 186. Prim. Damjan HANČIČ, *Klarise na Kranjskem*, Ljubljana 2005, str. 425.

¹¹⁶ ŠIFRAR 1996 (op. 107), str. 12; AMBROŽIČ 2008 (op. 82), str. 98.

¹¹⁷ MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 24–25.

¹¹⁸ Prim. AMBROŽIČ 2008 (op. 82), str. 95–97.

¹¹⁹ Enako osebno ime je nosil že ustanovitelj beneficija, do leta 1653 ljubljanski in nato do svoje smrti leta 1666 novomeški prošt. France Martin DOLINAR, *Prošti novomeškega kapitlja 1493–1993*, Novo mesto 1993, str. 63–67. Prim. ŽNIDARŠIČ GOLEC 2019 (op. 11), str. 42.

¹²⁰ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/26, 1894, stp. 426: *R(everendi)ss(i)mus D(omi)nus D(omi)nus Joannes Andreas à Stemberg, Cathedralis basilicae ad S. Nicolaum Labaci Canonicus.*

¹²¹ AMBROŽIČ 2008 (op. 82), str. 96.

¹²² LAVRIČ 2007 (op. 29), str. 145.

¹²³ Edo ŠKULJ, Janeček versus Križman, *Celjski baročni orglarski mojster Janez Frančišek Janeček* (ur. Tatjana Štefanič), Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ptuj 2016, str. 10–11.

¹²⁴ Dejan ZADRAVEC, Nekaj drobtinic iz življenja celjskega baročnega orglarja Janeza Frančiška Janečka, *Celjski baročni orglarski mojster 2016* (op. 123), str. 23, 25.

¹²⁵ MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 26–27; Jože CURK, *Topografsko gradivo. 1: Sakralni spomeniki na območju občine Celje*, Celje 1966, str. 20; Ivan STOPAR, *Opatijska cerkev v Celju*, 1973, str. 11. O ohranjenih fragmentih Jelovškovih fresk: Restavtorjeva pot, dolga petdeset kratkih let. Pogovor z akademskim restavtorjem specialistom Viktorjem Povšetom, *Umetnostna kronika*, 47, 2015, str. 46–47.

¹²⁶ Prim. Jurij DOBRAVEC, Značilnosti Janečkovih orgel, *Celjski baročni orglarski mojster 2016* (op. 123), str. 206–207.

¹²⁷ DOBRAVEC 2016 (op. 126), str. 44. Prim. zemljevid prav tam, str. 45.

¹²⁸ MLINARIČ 1995 (op. 7), str. 921.

¹²⁹ Prim. Ignaz OROŽEN, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. III/2: Das Dekanat Cilli, Cilli*, 1880, str. 290–293, 310–321.

na novo prizidano cerkvi sv. Rozalije v Zlatečah.¹³⁰ Od leta 1730 naprej je šentjursko župnijo vodil Anton Frančišek Torta pl. Grienthal,¹³¹ ki se je bratovščini v Mengšu pridružil šele leta 1753 kot »doktor presvete teologije, apostolski protonotar, infulirani opat, komisar v Šentjurju pod Rifnikom [pri Celju]«. ¹³² V letu, ko je Torta prevzel župnijo, je v mengeško bratovščino vstopil šentjurski duhovni pomočnik Martin Jurij Jurešič (*Jureschitsh*),¹³³ najbrž bližnji sorodnik več duhovniških članov bratovščine, ki so v 18. stoletju delovali na Štajerskem.¹³⁴

Na Štajerskem je Jelovšek ustvaril tudi svoje »drugo največje življenjsko delo«, freske v cerkvi Matere Božje na Sladki Gori iz let 1752–1753.¹³⁵ Njihov naročnik je bil dolgoletni župnik župnije Lemberg Janez Krstnik Mikec (*Mikez*), ustanovitelj bratovščine Marijinega brezmadežnega spočeta pri sladkogorski podružnici in pobudnik zidave nove, veličastnejše sladkogorske cerkve.¹³⁶ Prav v letu, ko naj bi se začela gradbena dela, tj. 1744,¹³⁷ se je Mikec včlanil v mengeško bratovščino.¹³⁸ Ob včlanitvi, (drugih) bratovščinskih shodih ali še kakšni priložnosti si je mogel Mikec ogledati tudi danes neohranjeni naslikani glavni oltar v mengeški župnijski cerkvi, povsem upravičeno pripisan Jelovšku.¹³⁹ Na Štajerskem je »naš največji baročni freskant«¹⁴⁰ proti koncu svoje življenjske poti delal še za frančiškane v Nazarjah. Njegovi sta bili poslikava oltarne stene tamkajšnje kapele loretske Matere Božje iz leta 1759 ter poslikava pročelja in drugih delov notranjščine kapele iz let 1763–1764.¹⁴⁰ Najprodornejši član že omenjene družine Škerpin, frančiškanski pater Sigmund (1689–1755),¹⁴¹ je umrl nekaj let, preden je Jelovšek prvič delal v Nazarjah, vendar je kljub temu zelo verjetno, da se je slikar s frančiškani zblížal prav prek patra Sigmunda. Jurij Friderik Škerpin z redovnim imenom Sigmund (Žiga) se je v frančiškanskem redu visoko povzpел: dvakrat je bil provincial frančiškanske province sv. Križa, izkazal pa se je tudi kot generalni vizitator redovnih provinc in kot generalni defnitor reda.¹⁴² Zgovoren je podatek, da je tri leta pred njegovo smrtjo,

leta 1752, Jelovšek poslikal frančiškansko cerkev v Samoboru,¹⁴³ ki je skupaj s samostanom spadala v provinco sv. Križa. Provinca je imela sedež v Ljubljani¹⁴⁴ in tu, pri ljubljanskih frančiškanih, je Jelovšek tudi pokopan.¹⁴⁵

Poslikavo samoborske frančiškanske cerkve je kot imetnik samoborskega gospostva financiral Anton Jožef grof Auersperg,¹⁴⁶ ki ga med laičnimi člani mengeške bratovščine ne najdemo. Anton Jožef, eden najbogatejših in najbolj izobraženih Kranjcev svojega časa, je bil član družbe sv. Dizme,¹⁴⁷ poleg Samobora pa je od očeta Franca Antona podedoval tudi gospostvo Križ pri Komendi.¹⁴⁸ Domnevamo lahko, da je Anton Jožef vedel za Jelovška oziroma ga je osebno poznal, saj naj bi bil ta kot »slikar iz Mengša«¹⁴⁹ leta 1729 izvedel manjše naročilo za cerkev sv. Križa pod kriškim gradom,¹⁴⁹ ki je spadala v župnijo Komenda,¹⁵⁰ meječo na mengeško župnijo sv. Mihaela. Takrat je v Komendi župnikoval Peter Jakob baron Testaferrata, ki se je v mengeško bratovščino vpisal enajst let prej, leta 1718.¹⁵¹ Več drugih naročil Jelovšku je sledilo v petdesetih letih 18. stoletja,¹⁵² ko je službo komendskega župnika opravljal baronov sin Peter Pavel Glavar.¹⁵³ Sodeč po objavljenem seznamu, se Glavar bratovščini ni pridružil.

(Relativno velika) geografska bližina se kaže kot relevanten dejavnik tudi v primeru nekaterih drugih župnij, v katerih je Jelovšek dobival naročila. Poleg župnije Kamnik (ter njej podrejenih vikariatov Šmartno v Tuhinju in Nevlje)¹⁵⁴ naj izpostavimo dve, Vodice in Šenčur pri Kranju. Na območju vodiške župnije, vtešene ljubljanskemu stolnemu kapitlju, je Jelovšek leta 1748 poslikal kupoli v ladji in prezbiteriju cerkve sv. Lucije na Skaručni.¹⁵⁵ Z letnico 1750 je datirana Jelovškova poslikava kupole v šenčurski župnijski cerkvi.¹⁵⁶ Prav iz tega dela Gorenjske so se v mengeško bratovščino včlanili številni duhovniki.¹⁵⁷ Kar zadeva duhovščino iz drugega, zahodnega dela Gorenjske, bi se ob natančnejši prozopografski raziskavi kot (sekundarni) vezni člen pri nastanku Jelovškovih fresk v Lescah¹⁵⁸ utegnil pokazati Sebastijan Pogačar. »Kar najučenejši gospod Sebastijan

¹³⁰ Jože CURK, *Topografsko gradivo. 8: Sakralni spomeniki na območju občine Šentjur pri Celju*, Celje 1967, str. 48–49.

¹³¹ Anton OŽINGER, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem v času goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (1750–1774) v luči njegovih vizitacij*, Ljubljana 1993 (tipkopis doktorske disertacije), str. 139. Prim. *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiaconata goriške nadškofije/Atti delle visite pastorali nell'arcidiaconato di valle Saunia della arcidiocesi di Gorizia. 1751–1773* (ur. anton Ožinger), Ljubljana 1991 (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa 1752–1774/Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems arcivescovo di Gorizia 1752–1774, 2), str. 514–515.

¹³² Duhovniška bratovščina (op. 1), 8/28, 1895, stp. 447: *D(ominus) Francisc(us) Antonius Torta de Brienthall [Grienthall], ss. Th(eo)l(o)giae D(octo)r, Proton(otarius) Ap(osto)l(i)cus, Abbas Inful(atus) Commiss(arius) ad S. Georgium sub Reicheneg.*

¹³³ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 429.

¹³⁴ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/26, 1894, stp. 415 (Janez [Krstnik] in Blaž Jurešič); OŽINGER 1993 (op. 131), str. 105 (Franc Ksaver, Anton Maksimilijan in Martin Jurij Jurešič).

¹³⁵ MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 31–32; LIPOGLAVŠEK 1996 (op. 83), str. 81–83.

¹³⁶ ŽNIDARŠIČ GOLEC 2019 (op. 11), str. 48–49.

¹³⁷ Prim. Stane MIKUŽ, *Freske Franceta Ilovška na Sladki gori, Dom in svet*, 52/9, 1940, str. 544; *Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem. Obdobje zrelega baroka*, Arhitekturni muzej Ljubljana, Ljubljana 2007, str. 173, kat. št. 107. Letnico 1743 navaja Metoda KEMPERL, *Korpus poznobaročne sakralne arhitekture na slovenskem Štajerskem*, Ljubljana 2007, str. 119.

¹³⁸ ŽNIDARŠIČ GOLEC 2019 (op. 11), str. 49.

¹³⁹ Gl. op. 111.

¹⁴⁰ MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 35.

¹⁴¹ Maks MIKLAVČIČ, *Skerpin Žiga, Slovenski biografski leksikon*, 3/10 (ur. Alfonz Gspan), Ljubljana 1967, str. 329

¹⁴² Jože ŠKOFLJANEC, *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja*, Ljubljana 2008 (tipkopis doktorske disertacije), str. 94, 95, 160, 231; PREINFALK 2020 (op. 64), str. 87.

¹⁴³ Anđela HORVAT, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, v: Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Krno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb 1982, str. 143–145; Mirjana REPANIĆ-BRAUN, *Barokno slikarstvo u hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb 2004, str. 274.

¹⁴⁴ ŠKOFLJANEC 2008 (op. 142), str. 239.

¹⁴⁵ MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 37.

¹⁴⁶ Prim. HORVAT 1982 (op. 143), str. 143, 226.

¹⁴⁷ Prim. Miha PREINFALK, *Auerspergi. Po sledeh mogočnega tura*, Ljubljana 2005, str. 180, sl. 173.

¹⁴⁸ PREINFALK 2005 (op. 147), str. 179, 181.

¹⁴⁹ Danes Spreobrnjenja apostola Pavla. Leta 1717 je dal pri Križu novo cerkev postaviti Franc Anton Auersperg. Prim. STELE 1929 (op. 21), str. 391; PREINFALK 2005 (op. 147), str. 178.

¹⁵⁰ Prim. STELE 1929 (op. 21), str. 360: *dem Maller von Monspurg /.../ 3 Uhrblat auf dem Thurm vndt von S: öll Kastel vndt reparation fl 12*; MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 11.

¹⁵¹ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 425.

¹⁵² STELE 1929 (op. 21), str. 357 (Jelovškova freska sv. Urbana na beneficiatski hiši iz obdobja 1752–1760), 370–371 (Jelovškova skica za veliki oltar iz leta 1758), 372 (Jelovškova skica za prižnico iz leta 1760; sliki Odrešenika sveta in Janeza Evangelista). Prim. STELE 1929 (op. 21), str. 376, 380.

¹⁵³ Metod BENEDIK, *Glavarjeva življenjska pot, Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1999, str. 85–86.

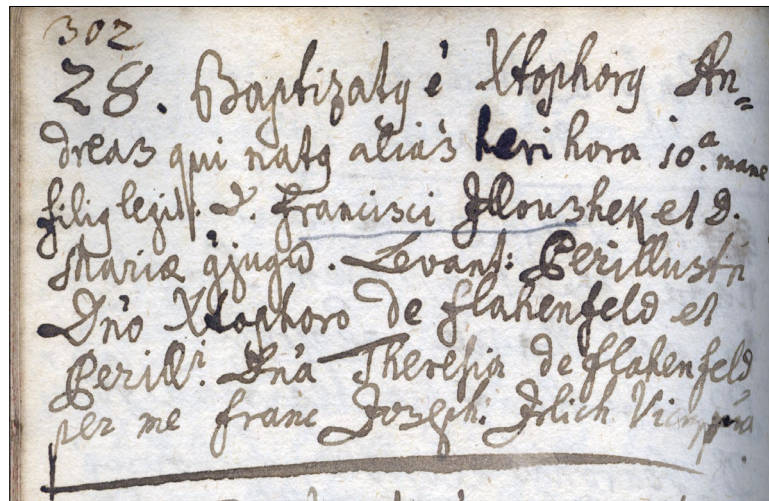
¹⁵⁴ HÖFLER 2017 (op. 6), str. 14–15.

¹⁵⁵ Janez VEIDER, *Skaručina*, Vodice 1940, str. 41–79, 99–100; Metoda KEMPERL, Luka VIDMAR, *Barok na Slovenskem. Sakralni prostori*, Ljubljana 2014, str. 99, 101.

¹⁵⁶ MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 30–31; LIPOGLAVŠEK 1996 (op. 83), str. 80–81.

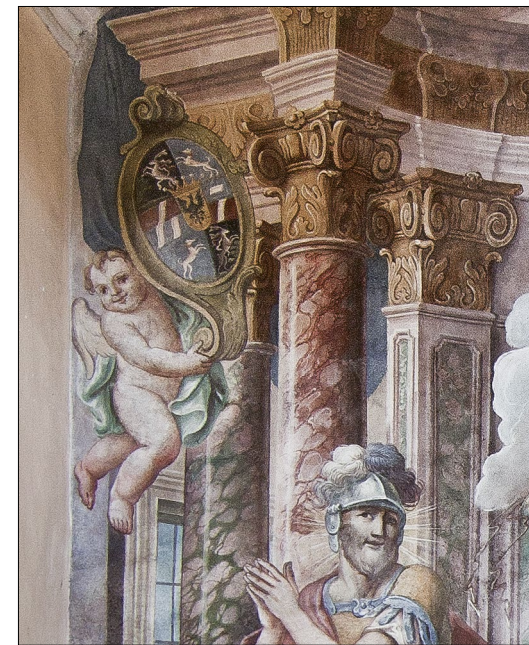
¹⁵⁷ Za leta od okrog 1720 do 1764 prim. Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 425 sl.–8/29, 1895, stp. 462.

¹⁵⁸ Blaž RESMAN, *Župnijska cerkev Marijinega vnebovzvetja v Lescah, Marijina cerkev v Lescah*, Ljubljana 1987, str. 21–24.

6. Botrstvo zakoncev
pl. Flachenfeld pri krstu
Jelovškovega sina Krištofa
Andreja, vpis v krstno knjigo
župnije Ljubljana Sv. Nikolaj,
Nadškofjski arhiv Ljubljana

Pogačar« (Pogazhar), bakalaver teologije in (župnijski) vikar v Radovljici,¹⁵⁹ je postal član mengeške bratovščine leta 1734, obok prezbiterja leške cerkve pa je bil poslikan dve leti pozneje.¹⁶⁰ Jelovšek je od leta 1729 sicer živel v Ljubljani, vendar je bil v Mengšu do svoje smrti spomladi 1739 še vedno dejaven Jelovškov oče Andrej, ki bi imel v tem primeru prav tako lahko povezovalno vlogo.¹⁶¹ Pri starodavni romarski cerkvi v Lescah, ki je tedaj spadala pod župnijo Radovljica, vteleseno ljubljanskemu proštu,¹⁶² je obstajal združeni beneficij blažene device Marije in sv. Katarine, katerega beneficiati so prihajali iz vrst vplivnejše duhovščine.¹⁶³ Po drugi strani ostaja odprto vprašanje morebitnih povezav med člani mengeške bratovščine in Jelovškovo oltarno fresko v cerkvi sv. Martina v Srednji vasi v Bohinju.¹⁶⁴ Pač pa lahko glede Jelovškovih fresk v vipavski župnijski cerkvi sv. Štefana iz let 1737–1738 (prezbiterij) in 1752 (ladja)¹⁶⁵ poudarimo, da med člani mengeške bratovščine v teh letih ni zaslediti duhovnikov, ki bi ob vstopu v bratovščino delovali v Vipavi.¹⁶⁶ Čeprav je umrl že leta 1733, bi bil za naročilo zgodnejših fresk v prezbiteriju vendarle lahko odgovoren v vipavski župniji rojeni duhovnik in član mengeške bratovščine, že omenjeni Janez Andrej Flachenfeld. Janez Andrej je izhajal iz družine protipisarjev mitninskega in nakladnega urada na Colu (v tistem času

7. Franc Jelovšek: Putto s Flachenfeldovim grbom,
ž. c. sv. Matije, Slap pri Vipavi

bratovščini sv. Mihaela je imel od leta 1705 naprej tudi stiški cistercijan Jožef pl. Wintershoffen,¹⁷⁴ najbrž stric Krištofove žene Marije Ane Terezije, roj. Wintershoffen.¹⁷⁵ Upoštevanja vredno vez med Flachenfeldi kot lastniki dvorca Slap pri Vipavi in Jelovski bi lahko predstavljal duhovnik Jožef Ignacij Schweiger pl. Lerchenfeld, čigar bratranec je ob koncu 17. stoletja župnikoval v Vipavi.¹⁷⁶ Jožef Ignacij se je v mengeško bratovščino včlanil leta 1716,¹⁷⁷ osem let pozneje, 9. novembra 1724, je kot vikar v Mengšu pokopal slikarjevega polbrata Karla Leopolda.¹⁷⁸ Za zakonca Flachenfeld, ki sta imela v posesti tudi graščini Podvelb pri Colu in Ajmanov grad pri Svetem Duhu pri Škofji Loki, je Jelovšek nekoliko prej kot na Slapu izdelal še eno poslikavo. Že v prvi polovici štiridesetih let

Podvelb), družine, ki je imela od druge polovice 17. stoletja v lasti tudi podvelbski dvorec.¹⁶⁷ 25. aprila 1697 je v vipavski župnijski cerkvi, denimo, krstil svojo nečakinjo,¹⁶⁸ med letoma 1700 in 1732 pa je, kot že rečeno, načeloval župniji Mengeš in arhidiakonatu oglejskega patriarhata na Gorenjskem.¹⁶⁹

Blizu Vipave, na Slapu, je v župnijski cerkvi sv. Matije, v kapeli sv. Notburge, na začetku druge polovice štiridesetih let 18. stoletja nastala Jelovškova oltarna freska.¹⁷⁰ Naročnika, v zvezi z botrstvom Jelovškovega sinu že omenjena Krištof Lovrenc in Marija Ana Terezija Flachenfeld, sta slikarja dobro poznala (sl. 6–7).¹⁷¹ Na to je pri obravnavi povezav med zakoncema Flachenfeld in Jelovškom opomnila tudi Helena Seražin.¹⁷² Stiki tako strica duhovnika kot očeta Krištofa Lovrenca z Jelovski v Mengšu – oba, stric in oče, sta bila člana bratovščine – so dokumentirani vsaj za zgodnja dvajseta leta 18. stoletja.¹⁷³ Članstvo v

¹⁵⁹ Sebastijan (Boštjan) Pogačar, tako imenovani tretji beneficiat v Ljubnem v letih 1755–1763, bi utegnil biti njegov mlajši sorodnik. Prim. KEMPERL 2011 (op. 1), str. 220–222. O Pogačarju tudi *Kronogrami Sebastijana Pogačarja. 1693–1762* (ur. Antonija Jelenc), Radovljica 2013.

¹⁶⁰ Prim. MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 22; LIPOGLAVŠEK 1996 (op. 83), str. 78–79; KEMPERL 2011, (op. 1), str. 197–198.

¹⁶¹ MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 7.

¹⁶² Prim. seznam ljubljanskih proštov v: AMBROŽIČ 2008 (op. 82), str. 88.

¹⁶³ V tridesetih letih 18. stoletja je bil leški beneficij v rokah Jurija Sigfrida pl. Coppinija. Prim. ARS, SI AS 1074, Zbirka urbarjev, I/68u, Protokol cesarskega beneficija Blažene device Marije in sv. Katarine v Lescah, 1726–1763.

¹⁶⁴ MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 31.

¹⁶⁵ Barbara MUROVEC, Baročna poslikava župnijske cerkve sv. Štefana v Vipavi, *Barok na Goriškem/Il barocco nel Goriziano* (ur. Ferdinand Šerbelj), Nova Gorica-Ljubljana 2006, str. 449–450.

¹⁶⁶ O takratnem vipavskem župnijskem vikarju Frančišku Bernardu pl. Ranffelshoffnu prim. *Atti delle visite pastorali negli arcidiocesi di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia/Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije. 1750–1759* (ur. Franc Kralj, Luigi Tavano), Gorizia 1994 (*Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems arcivescovo di Gorizia 1752–1774/Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa 1752–1774*, 1), str. 32 (leto 1750), 521–524 (leto 1758).

¹⁶⁷ Igor SAPAČ, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji, 1: Zgornja Vipavska dolina*, Ljubljana 2008, str. 20; Miha PREINFALK, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 17. stoletje. 1: Od Billichgrätzov do Zanettijev*, Ljubljana 2014, str. 167.

¹⁶⁸ SERAŽIN 1998 (op. 45), str. 81.

¹⁶⁹ Prim. STRAŽAR 1993 (op. 107), str. 186.

¹⁷⁰ SERAŽIN 1998 (op. 45), str. 73–74, 81–83.

¹⁷¹ Glede njunega botrstva Jelovškovega tretjemu otroku, slikarju Krištofu Andreju, konec novembra 1729 gl. op. 44.

¹⁷² SERAŽIN 1998 (op. 45), str. 85.

¹⁷³ Prim. MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 49, op. 31; str. 52, op. 56.

¹⁷⁴ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/26, 1894, stp. 413.

¹⁷⁵ Prim. ARS, SI AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 73 (Flachenfeld); MLINARIČ 1995 (op. 7), str. 942–943.

¹⁷⁶ Gre za Janeza Friderika Schweigerja pl. Lerchenfelda, ki je 25. aprila 1697 mengeškemu župniku Janezu Andreju pl. Flachenfeldu asistiral pri krstu svoje nečakinje; SERAŽIN 1998 (op. 45), str. 85; PREINFALK 2014 (op. 167), str. 141, 146, 153.

¹⁷⁷ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 425.

¹⁷⁸ NŠAL, Župnijski arhivi, Mengeš, Matične knjige, M 1718–1733.

18. stoletja je kapelo Matere Božje v Ajmanovem gradu okrasil s fresko, slikanim oltarjem, v katero je vključil grba družin Flachenfeld in Wintershoffen.¹⁷⁹ Sredi istega desetletja, leta 1745, pa je Jelovšek poleg naročil cerkvene narave izpeljal še eno (večje) naročilo posvetnega značaja, tj. poslikavo gradu Jablje (Jable) v Loki pri Mengšu.¹⁸⁰ Naročnik slikarji je bil morda kdo od otrok tedanjih lastnikov gradu, Janeza Jožefa Antona barona Posarella iz Volčjega Potoka in Grobelj ter Marije Terezije Jožefe, roj. baronice Moscon, ki je Jablje dobila v posest od svoje matere Marije Kristine.¹⁸¹ Ali bi bil poslikavo jabeljske graščine pri Jelovšku lahko naročil sin zakoncev Posarell (*Posarelli*), leta 1754 umrli Anton Bernard,¹⁸² bi bilo treba podrobneje raziskati. Tu kaže dodati le, da sta si leta 1742 članstvo v mengeški bratovščini pridobila Rudolf Posarell, cistercijan stiške cisterce,¹⁸³ in grajski kaplan v Jabljah, Janez Karel Simonič (*Schimoniz*).¹⁸⁴

Jelovškove freske v Grobljah (1759–1761)

Na trdna tla, kar zadeva vprašanje lastništva in naročništva, stopimo pri Jelovškovem zadnjem velikem delu, freskah v cerkvi sv. Mohorja in Fortunata v Grobljah (na Rodici) iz 1759–1761 (sl. 8).¹⁸⁵ Iz napisa o posvetitvi cerkve 9. avgusta 1763 nad plemiško ložo v prezbiteriju lahko razberemo, da je bila cerkev »okrašena z elegantnim slikarskim čopičem« v času mengeškega župnika Mihaela Evstahija pl. Rastera. Cerkev je posvetil prvi goriški nadškof Karel Mihael Attems, kot dobrotnika njene prezidave in poslikave pa napis izpostavlja grofa Franca (Franciška) Lamberga.¹⁸⁶ Glede na to, da je leta 1757 Franc Bernard Lamberg grobeljsko graščino oziroma gospostvo izročil sinu Francu Adamu,¹⁸⁷ lahko sklepamo, da se zapis o podporniku nove podobe cerkve nanaša na Franca Adama.¹⁸⁸ Po drugi strani je moral biti naročnik Jelovškovih fresk na Brdu pri Lukovici,¹⁸⁹ segajočih v leto 1754, še Franc Bernard, lastnik tamkajšnje graščine med okrog 1740 in 1757.¹⁹⁰ Čeprav je bil Mengeš blizu, o morebitnih stikih grofov Lamberg z bratovščino sv. Mihaela za zdaj ne vemo nič. To pa ne velja za Mihaela Evstahija Rastera, ki je v Mengeš najverjetneje prišel župnikovat leta 1761.¹⁹¹ V bratovščino se je včlanil leta 1754, ko je kot duhovnik še deloval na domačem gradu

8. Franc Jelovšek: Avtoportret, ž. c. sv. Mohorja in Fortunata, Groblje

Češenik pri Dobu.¹⁹² Dve na novo pridruženi bratovščinski podpornici iz družine Raster, Marija Ana in Rozalija, se omenjata leta 1763, torej v letu pred Jelovškovo smrtjo.¹⁹³ Pri tem ne smemo spregledati dejstva, da sta se Franc Jelovšek in oče Mihaela Evstahija, Leopold Zaharija Raster pl. Raster,¹⁹⁴ poznala že vsaj od leta 1729. Tega leta sta v matrikuli ljubljanske jezuitske kongregacije Marijinega brezmadežnega spočetja izpričana kot njena svetovalca (*consultores*).¹⁹⁵ Češeniška graščina, katere kapelo je prav tako poslikal Jelovšek, je v roke Leopolda Zaharije prešla leta 1737.¹⁹⁶

Preučevanje povezav med mengeško bratovščino sv. Mihaela in nastankom del v Mengšu rojenega Franca Jelovška razkriva vrsto bolj ali manj trdnih sledi, ki pričajo o tem, da so bili posamezni duhovniški člani ali laiški podporniki bratovščine bodisi (so)naročniki Jelovškovih stvaritev bodisi so Jelovška naročnikom (so)priporočili. Pri nekaterih Jelovškovih delih (denimo v cerkvi sv. Martina v Srednji vasi v

Bohinju) za zdaj sledi nismo odkrili, nekaj del (zlasti tista, ki jih je Jelovšek naredil za bosonoge avguštince v Ljubljani)¹⁹⁷ pa smo zavestno prepustili nadaljnjim raziskavam. Prav tako na prihodnje raziskave čakata vsaj še dve zanimivi vprašanji. Eno se nanaša na Jelovška in naročniško vlogo bratovščine kot celote, drugo, obširnejše, pa na (morebitne) vplive članov in podpornikov bratovščine pri nastajanju stvaritev drugih umetnikov – slikarjev kot tudi kiparjev in arhitektov zadnje tretjine 17. in večjega dela 18. stoletja. Pri samem vrhu seznama mengeške bratovščine opazimo na primer Filipa Terpina (umrl 1683), »bakalavreata presvete teologije, apostolskega protonotarja, župnika v

¹⁷⁹ SERAŽIN 1998 (op. 45), str. 75–78 (tudi o grbih obeh rodbin na Slapu); 80–81 (datacija Jelovškove poslikave).

¹⁸⁰ MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 27–28.

¹⁸¹ Prim. SMOLE 1982 (op. 46), str. 196; PREINFALK 2014 (op. 167), str. 16. Prim. tudi ARS, SI AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 195 (Posarell), list 3. O Posarellih in Jabljah gl. Lidija SLANA, Lastniki dvorca Jablje skozi čas in portreti nekaterih lastnikov iz 18. in 19. stoletja, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 64/2, 2016, str. 230–231.

¹⁸² SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 55), str. 196. Prim. PREINFALK 2014 (op. 167), str. 16 (Bernardova poroka s Franciško Rozino pl. Billichgrätz v Mengšu 23. avgusta 1732).

¹⁸³ Prim. MLINARIČ 1995 (op. 7), str. 932–933.

¹⁸⁴ Duhovniška bratovščina (op. 1), 7/27, 1894, stp. 431.

¹⁸⁵ Za vprašanje datacije gl. Ferdinand ŠERBELJ, *Baročne Groblje*, Ljubljana 2008, str. 17, 25.

¹⁸⁶ ŠERBELJ 2008 (op. 185), str. 17.

¹⁸⁷ SMOLE 1982 (op. 46), str. 178–179.

¹⁸⁸ Prim. ŠERBELJ 2008 (op. 185), str. 58.

¹⁸⁹ MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 33–34.

¹⁹⁰ SMOLE 1982 (op. 46), str. 102.

¹⁹¹ Do leta 1761 je bil na čelu mengeške župnije Volbenk Karel Schifferer pl. Schifferstein. Letnica 1767 kot začetno leto župnikovanja Mihaela Evstahija – kot navaja Franc Pokorn v NŠAL 572, Zapuščina Franca Pokorna, šk. 378, Mengeš (Župniki) in za njim STRAŽAR 1993 (op. 107), str. 186 – je tako skoraj zagotovo napačna.

¹⁹² Duhovniška bratovščina (op. 1), 8/28, 1895, stp. 447: *D(ominus) Michael Eustachius de Rastern*, in *Scherenbichl presbyter*.

¹⁹³ Duhovniška bratovščina (op. 1), 8/31, 1895, stp. 495. O tem, da sta bili nečakinji Mihaela Evstahija, gl. Karl Friedrich FRANK, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum „Alt-Österreichischen Adels-Lexikon“ 1823–1918. 4: O–Sh*, Schloss Senftenegg 1973, str. 142 (podelitev baronskega naslova Mihaelu Evstahiju, dekanu in župniku v Mengšu, leta 1787). Za možnost vpogleda v podatke, ki jih je zbral o družini Raster, se zahvaljujem Mihi Preinfalku.

¹⁹⁴ Leopold Zaharija Raster je prejel plemiški predikat *de Rastern* leta 1724; FRANK 1973 (op. 193), str. 142.

¹⁹⁵ ARS, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/52r, str. 277 (Jelovšek), 278 (Raster). Na Jelovška kot svetovalca kongregacije sta opozorila že LAVRIČ, REŠMAN 2019 (op. 34), str. 25, op. 71.

¹⁹⁶ Viktor STESKA, Pogled naše umetnosti, *Mladika*, 6, 1923, str. 423; MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 26; Julijana VISOČNIK, Blaž OTRIN, Grajske kapele v župniji Dob, *Znamenje. Cerkev, grajske kapele in znamenja v župniji Dob* (ur. Blaž Otrin), Ljubljana 2012, str. 73–78. Prim. SMOLE 1982 (op. 46), str. 114.

¹⁹⁷ Prim. MIKUŽ 1939/40 (op. 18), str. 24, 26, 36; Ana LAVRIČ, Kult in likovne upodobitve sv. Jožefa, zavetnika Kranjske, pri ljubljanskih diskalceatih, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 58/2, 2010, str. 393.

Šmartinu pri Kranju in generalnega vikarja ljubljanske škofije«. ¹⁹⁸ Njegovo zanimanje za umetnost in »veliko umetnostno zavzetost s poudarjenim domoljubnim naglasom« je izpostavila že Ana Lavrič. ¹⁹⁹ Terpinove vezi in vezi drugih članov bratovščine s posameznimi umetniki (in naročniki) pa bodo, kot rečeno, osvetlile nadaljnje (še) podrobnejše raziskave. Ob tem se bo morda našlo tudi pogrešano bratovščinsko gradivo iz časa delovanja bratovščine med letoma 1667 (1668) in 1799. ²⁰⁰

The Many Traces of the Confraternity of St Michael in Mengeš in the Commissions of Franc Jelovšek's Frescoes

Summary

When Franc Jelovšek was baptized on the name day of St Francis of Assisi (4 October) in 1700 in Mengeš, a priestly confraternity had been working at the parish church of St Michael in Mengeš for more than three decades. At first, it connected priests, who worked in Upper Carniola, while later, priests from other parts of Carniola and Lower Styria also often entered the confraternity. The main purpose of the confraternity was to use prayers and good deeds to protect priests from 'the devil and the ungrateful world', while many members were also notably engaged in the field of (church) art. For example, vicar general of the Diocese of Ljubljana Filip Terpin (ca. 1605–1683) was among the first to gain membership in the confraternity. He was characterized by his 'great artistic engagement with emphasis on patriotism'. On the other hand, as joined members, laymen and laywomen, as well as nuns, were able to build close ties with the confraternity. In the time of Jelovšek's painting formation, in 1722 to be precise, his father, organist and sexton of Mengeš, Andrej Jelovšek, also joined the fraternity as a confoederatus. The soon-to-be widower remained active in Mengeš until his death in the spring of 1739.

The commissioner of Jelovšek's first work, documented in archival sources, was already a member of the Mengeš confraternity. This was Franc Mihael Paglovec (1679–1759), the parish priest in Šmartno v Tuhinju, for whom Jelovšek made the paintings of St Francis Xavier and Job in 1724 to decorate the new (side) altar in the Church of St Nicholas on Gora (Greiben). The patronage of other priestly members of the Mengeš confraternity is also confirmed or highly likely in several other works by Jelovšek: in the painting of the Church of the Nativity of Mary on Homec from 1726–1728, where the inscription on the balustrade of the organ loft praises Johann Andreas von Flachenfeld, the parish priest of Mengeš, archdeacon for Upper Carniola and canon in Ljubljana; in the painted altar in the parish Church of St George in Nevlje from 1737, where Alexius Wetstein was the parish priest; in the fresco for the newly fortified entrance into the Cistercian monastery in Kostanjevica na Krki from the same year, which was commissioned by abbot Alexander Baron of Taufferer; in the painting of the main altar in the parish Church of St Michael in Mengeš from ca. 1740, where the parish patron Joseph Anton Schiffrer and parish priest Anton Wolfgang von Isenhausen likely collaborated with the confraternity in choosing the painter; in the frescoes in the Church of Our Lady in Sladka Gora from 1752–1753, which were commissioned by the parish priest of the Lemberg parish and a member of the confraternity, Janez Krstnik Mikec.

In connection to the commissions that Jelovšek obtained in Ljubljana, the name of a longstanding vicar general of the Diocese of Ljubljana, Johann Jakob Schilling (1664–1754), comes into the forefront. This is particularly true for the origin of Jelovšek's 'most impressive work' – the frescoes in St Peter's church in Ljubljana from the first half of the 18th century. Schilling, born in Ljubljana, was most likely also largely responsible for Peter Anton Codelli von Fahnenfeld commissioning Jelovšek to paint the chapel of his castle Turn next to Ljubljanica (Kodeljevo in Ljubljana). After all, Codelli named Schilling as the first canon of the Canonry of the Cathedral of Ljubljana, which he established himself. Nevertheless, Schilling was also a member of the Society of St Dismas and the Academia Operosorum, which offers a greater dimension to the question of the patronage of Jelovšek's creations both in Ljubljana as well as (to a greater or lesser extent) outside the capital of the land of Carniola, for example, in Kamnik, under the parish priest Maksimilian Leopold von Rasp (1673–1742). In addition to confraternal and wider

¹⁹⁸ Duhovniška bratovščina (op. 1), 6/24, 1893, stp. 379.

¹⁹⁹ Ana LAVRIČ, *Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja. Vizitacije kot vir za umetnostno zgodovino*, Ljubljana 2007, str. 7–8, 29, 72, 75.

²⁰⁰ Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta *Umetnina kot odsev znanja in povezovanja. Pomen izobrazbe in družbene vpetosti umetnikov in naročnikov v poznem srednjem in zgodnjem novem veku* (J6-9439), ki ga iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

cultural ties, the research showed that family ties between priests and laymen were also important. An example of this is the Kamnik line of the Škerpin family, which can be connected to Jelovšek's early career through 'father Sigmund' (1689–1755) as well as to the painter's later works for the Franciscans in Nazarje and (at least indirectly) in Samobor.

From the point of view of a network of family and friends, the creation of Jelovšek's altar frescoes in the chapel of St Notburga in the parish Church of the Virgin Mary at Slap near Vipava, and in the chapel of Ajman's castle near Škofja Loka in the 1740s are especially interesting. The commissioners of the frescoes, Christoph Lorenz von Flachenfeld (the nephew of Johann Andreas, the parish priest of Mengeš and archdeacon) and his wife Maria Anna Theresa, knew Jelovšek personally. They became godparents to Jelovšek's third child, future painter Krištof Andrej, on 28 November 1729 in the Church of St Nicholas in Ljubljana. In several cases, a connecting factor that cannot be overlooked is the relatively large geographical vicinity. This includes the places where Jelovšek painted, as well as parishes, where priestly members of the confraternity worked, or the manors, where noble families lived during the years being researched. Among these families, the following stand out: the Wollwiz family from Lower Mengeš castle (Mengeš – New castle), the Lichtenbergs from Tuštanj, the Reissigs from the Mokronog castle, the Posarellis from Jablje, and the Auerspergs from the Križ manor near Komenda and Groblje. Moreover, in relation to the priestly members of the Mengeš confraternity it is noteworthy that they usually met at least twice per year. The confraternity's formal gatherings in Mengeš were carried out at the feast of the Apparition of Archangel Michael on 8 May, when the members also elected new leaders.

Reparatur.

Mit dem Sinfon. Prob. 2te J. Leonati
pro 443.

Einzelstücke

von 1742. durch Guttee ist mir
vorhoben

das durch Guttee pro 443. an
-Kriegel

147

124

112

Zusammen 236

Reparatur

APPARATUS

In dem neuen Ornat. so ist
in einer Flasche, 2. Dalmaticis
und 1. Pluvialj, ein Läng-
-man Muzen vor gelbes Gortan.

St. 1. und die halbe Länge Gortan St. 1. 228. 59

Ein Ornat. aus feinem
-man Muzen vor gelbes Gortan

St. 2. und die halbe Länge Gortan St. 2. 180

Zusammen 288. 59

IZVLEČKI IN KLJUČNE BESEDE ABSTRACTS AND KEYWORDS

Boris Golec

Najzgodnejše omembe umetnikov v slovenskem jeziku. Ljubljanska oklicna knjiga 1737–1759 kot vir za slovensko umetnostno zgodovino

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek obravnava najzgodnejše omembe slikarjev, kiparjev in drugih umetnikov v slovenskem jeziku. Glede na to, da je bila pisana slovenščina v svetni sferi do razsvetljenstva zelo malo rabljen jezik, srečamo večje število tovrstnih omemb šele sredi 18. stoletja. Slovenski nazivi za njihove poklice so sicer v slovenskih besedilih in slovarjih izpričani od druge polovice 16. stoletja, vendar brez navezave na konkretne osebe. Dragocen vir omemb predstavlja obsežna oklicna knjiga ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja iz let 1737–1759. Slovensko izrazje za obravnavane poklice, ki ga v njej srečujemo, je bilo v celoti adaptirano iz nemščine. Slikarji so označeni kot *malar* in *maler*, kiparji kot *pilavar*, *pildtaver* in *bildtaver*, slikarji kart kot *kartenmalar* oziroma *kartenmaler*, pozlatarji kot *faser* in *fergulder* oziroma *ferguldar*, edini stavbenik pa kot *paumaster*. Knjiga ni samo bogat vir podatkov slovenske poklicne terminologije 18. stoletja, ampak tudi zakladnica za preučevanje mikrokozmosa posameznikov.

Ključne besede: slikarji, kiparji, slovenski jezik, Ljubljana, oklicna knjiga

Boris Golec

The Earliest References of Artists in the Slovenian Language. The Ljubljana Register of Banns 1737–1759 as a Source for Slovenian Art History

1.01 Original scientific article

The paper analyses the earliest references of painters, sculptors and other artists in the Slovenian language. In Slovenian texts and dictionaries, Slovenian titles for professions are attested to since the second half of the 16th century, however, they are not directly referenced to specific persons. Based on the fact that written Slovenian was a language that was rarely used in the secular sphere until the Enlightenment, a larger number of such references can be found only from the middle of the 18th century. An extensive register of banns of the St Nicholas' parish in Ljubljana from 1737–1759 represents a valuable source for such references. The Slovenian expressions for the discussed professions, which can be found in the book, were entirely adapted from German. Painters are designated as *malar* or *maler*, sculptors as *pilavar*, *pildtaver* and *bildtaver*, painters of cards as *kartenmalar* or *kartenmaler*, gilders as *faser* and *fergulder* or *ferguldar*, and the only master builder as *paumaster*. The book is not only a rich source of information about Slovenian professional terminology of the 18th century, but also a treasury for researching individuals' microcosms.

Keywords: painters, sculptors, Slovenian language, Ljubljana, register of banns

Simona Kostanjšek Brglez

Kipar, pozlatar in restavrator Ivan Sojč – življenje in delo od začetka samostojnega delovanja

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek osvetljuje življenje in delo plodovitega in doslej slabo raziskanega kiparja, pozlatarja in restavratorja Ivana Sojča (1879–1951). Kiparsko in drugo potrebno znanje ter izkušnje je dolgo pridobival v različnih delavnicah doma in v tujini. Leta 1908 je odprl lastno delavnico v Vitanju, od leta 1911 pa je živel in ustvarjal v Mariboru. V okviru raziskav je bil njegov štirideset enot obsegajoči seznam del dopolnjen z več kot sto šestdesetimi novimi. Med njimi prevladuje lesena cerkvena oprema, pomemben del opusa pa predstavljajo polnplastični in reliefni betonski figuralni nagrobniki. V prispevku, podprtem z arhivskimi viri in ustnimi pričevanji potomcev, je Sojčevo delo predstavljeno glede na slogovne usmeritve, vzore, ikonografijo, tehniko in materiale, namembnost in kvaliteto. Prvič je izpostavljeno njegovo pozlatarsko-poslikovalsko in restavratorsko delo. Ob naštetem je zapolnjena tudi vrzel v poznavanju njegove biografije.

Ključne besede: Ivan Sojč, kiparstvo prve polovice 20. stoletja, secesija, neobarok, neorokoko, cerkvena oprema, nagrobniki, pozlatarstvo, restavratorstvo, ikonografija

Tina Košak

Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za župnijsko cerkev sv. Lenarta v Slovenskih goricah

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek na podlagi temeljite analize računskih knjig župnije Lenart v Slovenskih goricah in njihovih prilog obravnava naročila opreme, ki jo je Janez Ernest II. grof Herberstein (1709–1780) v drugi polovici 18. stoletja pridobil za lenarško župnijsko cerkev. Vrsta zanesljivih novih atribucij in datacij predstavlja temelj nadaljnjemu raziskovanju grofovih naročil v njegovih rezidencah. Herberstein je opremo naročal pri privilegiranih umetnikih iz deželne prestolnice, pri kiparju Johannesu Piringerju (1709–1788) ter slikarjih Johannu Baptistu Antonu Raunacherju (1729–1771) in Antonu Jantlu (1723–1805). Vsi omenjeni umetniki so sodelovali pri prenovah v dvorcu Eggenberg in graški palači, reziden-

Simona Kostanjšek Brglez

Sculptor, Gilder and Restorer Ivan Sojč. His Life and Work since the Start of his Independent Career

1.01 Original scientific article

The paper sheds light on the life and work of the prolific and previously poorly researched sculptor, gilder, and restorer Ivan Sojč (1879–1951). He obtained the necessary sculptural and other knowledge and experiences over the course of many years in various workshops at home and abroad. In 1908 he opened his own workshop in Vitanje, and from 1911 he lived and created in Maribor. In the scope of research, his previous list of 40 known works has been complemented with more than 160 others. Among these wooden church equipment prevails, while free-standing and relief concrete figurative tombstones also present an important part of his oeuvre. In the paper, supported by numerous archival sources and complemented with his descendants' oral testimonies, Sojč's work is presented based on stylistic directions, models, iconography, technique and materials, function, and quality. The gilding and painting view of his work and his restoration work are exposed for the first time. Moreover, the paper supplements his biography.

Keywords: Ivan Sojč, sculpture of the first half of the 20th century, Secession, Neo-Baroque, Neo-Rococo, church furnishings, tombstones, gilding, restoration, iconography

Tina Košak

Johann Ernst II Count Herberstein and the Commissions for the Parish Church of St Leonard in Slovenske gorice

1.01 Original scientific article

Based on archival data from parish ledgers and their enclosed documents, the paper analyses the hitherto unknown commissions and patronage of Johann Ernst II Count Herberstein (1709–1780) in the St Leonard parish in Slovenske gorice in the second half of the 18th century. New attributions made based on archival data provide context to his previously known commissions, enabling a comparison with commissions of residential furnishings and providing a departing point for their further analyses. Herberstein commissioned church furnishings from privileged artists from the Styrian capital of Graz: sculptor Johannes Piringer (1709–1788), and painters Johann Baptist Anton Raunacher (1729–1771) and Anton Jantl

cah Karla Leopolda grofa Herbersteina in njegove žene Marije Eleonore, roj. kneginje Eggenberg.

Ključne besede: naročništvo, cerkvena oprema, prenove plemiških rezidenc, 18. stoletje, Lenart v Slovenskih goricah, grad Hrastovec, Janez Ernest II. grof Herberstein, Johannes Piringer, Johann Baptist Anton Raunacher, Anton Jantl (Jandl)

Ana Lavrič

Bratovščine v klariških samostanih na Kranjskem. Njihova umetnostna in duhovna dediščina

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek se osredotoča na novoveške bratovščine, ki so delovale pri samostanih klaris na Kranjskem do njihove ukinitve pod Jožefom II. in so bile doslej v strokovni literaturi obravnavane predvsem z zgodovinskega vidika. Z bratovščinama v Ljubljani (1702) in Mekinjah (1717–1718) so klarise na Kranjskem spodbudile češčenje Jezusovega in Marijinega Srca, škofjeloške bratovščine (1717, 1725–1726, 1775–1776) pa so pospeševale v deželi že vkoreninjene pobožnosti do Marijinega brezmadežnega spočetja, sv. Jožefa (sv. Družine) in Imena Jezusovega. Umetnostna dediščina klariških bratovščin je razmeroma skromna, povezana z usodo posameznih samostanov po njihovi ukinitvi, in tudi po kakovosti posebej ne izstopa, zanimiva pa je po ikonografiji z bogato simboliko srca. Zaradi narave ohranjenega gradiva ima prispevek različne vsebinske poudarke in težišča.

Ključne besede: klarise, bratovščine, baročna umetnost, ikonografija, Srce Jezusovo, Srce Marijino, Frančišek Karel Remb, Franc Jelovšek, Leopold Layer, Kranjska

Katarina Mohar

Nacistično plenjenje umetnostne dediščine na Gorenjskem med drugo svetovno vojno in primer oltarjev iz cerkve sv. Lucije v Dražgošah

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek na podlagi analize arhivskega gradiva predstavlja doslej neraziskano področje nacističnega plenjenja umetnostne dediščine na Gorenjskem med drugo svetovno

(1723–1805), all of whom had participated in the renovations of residences of his relative Carl Leopold Count Herberstein-Pusterwald (1712–1789) and his wife, Maria Eleonora, nee Princess of Eggenberg.

Keywords: patronage, church furnishings, residential renovations, 18th century, Lenart in Slovenske gorice, Hrastovec Castle, Johann Ernst II Count Herberstein, Johannes Piringer, Johann Baptist Anton Raunacher, Johann Jantl (Jandl)

Ana Lavrič

Confraternities in the Convents of the Poor Clares in Carniola. Their Artistic and Spiritual Heritage

1.01 Original scientific article

The paper discusses early modern confraternities active in the convents of the Poor Clares in Carniola until their abolishment by Joseph II, which hitherto have been researched in expert literature particularly from a historical point of view. The Poor Clares in Carniola used confraternities in Ljubljana and Mekinje to encourage the veneration of the Sacred Hearts of Jesus and Mary, while the confraternities in Škofja Loka promoted the already rooted devotions to the Immaculate Conception, St Joseph (the Holy Family), and the Name of Jesus. Due to the fate of individual convents after their dissolution in 1782, the artistic heritage of the Poor Clares' confraternities is modest and its quality does not stand out. Nevertheless, it conveys a special spiritual message and an interesting iconography with a rich symbolism of the heart. Owing to the nature of the surviving material, the paper opens several new themes.

Keywords: Poor Clares, confraternities, Baroque art, iconography, the Sacred Heart, the Heart of Mary, Franz Carl Remp, Franc Jelovšek, Leopold Layer, Carniola

Katarina Mohar

The Nazi Plunder of Artistic Heritage in Gorenjska during the Second World War and the Case of Altars from the Church of St Lucy in Dražgoše

1.01 Original scientific article

Based on analysis of archival sources, the article presents the thus far unresearched Nazi plunder of artistic heritage in the region of Gorenjska (Upper Carniola) during

vojno s poudarkom na organizaciji dela in glavnih akterjih. Zaradi obsežnosti tematike prepušča identifikacijo in analizo zaplenjenih predmetov umetnostne dediščine za prihodnje raziskave. Vrzeli v dokumentih in v samem razumevanju procesa zapolnjuje s študijo primera, ki razkriva, kako so postopki potekali v praksi – osredotoča se na transfer inventarja iz cerkve sv. Lucije v Dražgošah, ki so jo Nemci januarja 1942, po bitki v neposredni bližini vasi, požgali, pred tem pa iz nje odstranili opremo, del katere je pogrešan še danes.

Ključne besede: transfer umetnin, pljenje umetnin, nacizem, cerkev sv. Lucije v Dražgošah, umetnostna dediščina, Gorenjska, 2. svetovna vojna

Damjan Prelovšek

Plečnikova cerkev sv. Antona Padovanskega v Beogradu

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek prinaša nove ugotovitve o gradnji in opremljanju Plečnikove beograjske cerkve sv. Antona, ki temeljijo na doslej neupoštevanem arhivskem materialu iz Beograda in Jajca. Po tem, ko je novi provincial fra Josip Markušić zavrnil umetniško nedozorel načrt cerkve, so se beograjski frančiškani obrnili na Plečnika. Ta jim je narisal podolgovato cerkev s širokim zvonikom, kakršno so tedaj po njegovih načrtih gradili v Pragi. Kot alternativo jim je ponudil tudi cenejšo okroglo varianto z visokim zvonikom, ki so jo z veseljem sprejeli. Ker ni zaupal lokalnim izvajalcem in bi gradnja preseгла finančne možnosti frančiškanov, je opustil sprva zamišljeno kupolo. Na Plečnikovo željo so se frančiškani odločili za dražjo vidno opeko. Cerkev so med letoma 1929 in 1932, to je v času najhujše gospodarske krize, gradili madžarski zidarji iz Vojvodine. Pri ikonografskem programu je Plečnik sodeloval z Markušićem in leta 1936 izdelal generalni predlog opreme. Po letu 1945 se je z dokončanjem cerkve ukvarjal agilni župnik fra Eduard Žilić. Plečnik je za svojega naslednika predlagal arhitekta Janeza Valentinčiča, ki je med drugim dozdil vhodno lopo in zvonik. Pri slednjem je, da bi nekoliko razbremenil temelje, uporabil železobetonsko jedro, navzven pa ga je oblekel z vidno opeko.

Ključne besede: sakralna arhitektura 20. stoletja, Jože

the Secod World War and focuses on organisation of operations and their protagonists. Due to the complexity and scope of the topic, identification and analysis of the plundered artworks are left for future study. The inconsistencies in understanding of the process, which arise from the numerous gaps in documentation, are overcome via a case study revealing how the operations were implemented in practice. Presented in the second part of the article, it focuses on the transfer of inventory from the church of St Lucy in Dražgoše, which was burnt down by the Germans in January 1942 in the aftermath of the battle in its immediate surroundings. A part of the artworks they removed from the church before destroying it are still missing today.

Keywords: transfer of artistic objects, plunder of artworks, National Socialism, church of St Lucy in Dražgoše, artistic heritage, Gorenjska, Second World War

Damjan Prelovšek

The Church of St Anthony of Padua in Belgrade by Jože Plečnik

1.01 Original scientific article

The paper introduces new findings on the construction and furnishing of Plečnik's church of St Anthony in Belgrade, which are based on previously unconsidered archival material from Belgrade and Jajce. After new provincial head fra Josip Markušić rejected the artistically immature plan of the church, the Belgrade Franciscans appealed to Plečnik. He drew them a longitudinal church with a wide bell tower like the one that was being built in Prague after his plans. As an alternative he offered them a cheaper round church with a high bell tower, which the Franciscans happily accepted. Since Plečnik did not trust local constructors and the construction would exceed the financial resources of the Franciscans, he gave up the dome that he had planned at first. At his request, the Franciscans decided on a more expensive visible brick. Between 1929 and 1932, during the worst economic crisis, the church was built by Hungarian masons from Vojvodina. Plečnik collaborated with Markušić on the iconographic programme, and in 1936 he made a general suggestion on the furnishing. After 1945, agile priest fra Eduard Žilić dealt with the finishing of the church. Plečnik proposed architect Janez Valentinčić as his successor, who, among other things, built the entrance porch and the bell tower. With the latter, he used a reinforced concrete core to slightly relieve the foundations, while on the outside, he covered it with visible bricks.

Keywords: 20th century religious architecture, architect

Plečnik, Arkandelo Grgić, Josip Markušić, Eduard Žilić, Ivan Meštrović, Janez Valentinčič, beograjski frančiškani, cerkvena tipologija

Boštjan Roškar

Poslikave in pozlate Holzingerjevih oltarjev in prižnic

1.01 Izvirni znanstveni članek

V prispevku so obravnavane pozlate in poslikave oltarjev in prižnic, katerih zasnova, figure oziroma reliefi in ornamentika so delo mariborskega kiparja Jožefa Holzingerja. Upoštevana so le ustrezno restavrirana dela, torej tista, pri katerih je prezentirana prvotna barvna podoba, kakršno so izvedli predstavljeni pozlatarji in poslikovalci. Poslikave in pozlate nekaterih Holzingerjevih oltarjev in prižnic so arhivsko dokumentirane. Dokumenti omenjajo mariborske slikarje Franca Beinliča, Franca Antona Widemana in Antona Geringerja. Analizirane so stilistične spremembe barvitosti in strukturiranosti marmoracij in tonskih vrednosti inkarnatov v drugi polovici 18. stoletja. Ena izmed redkih ohranjenih pogodb za poslikavo velikega oltarja v cerkvi sv. Lenarta v Slovenskih goricah, sklenjena leta 1772 med upravnikom gospostva Hrastovec in upravnikom izpostave admomtskih benediktincev v Jarenini na eni ter mariborskim slikarjem Francem Antonom Widemanom na drugi strani, daje uvid v zahteve naročnikov, tehnologijo in stroške tovrstnih storitev.

Ključne besede: poslikava, pozlata, inkarnat, oltarno kiparstvo, barok, Jožef Holzinger, Franc Beinlich, Franc Anton Wideman, Anton Geringer

Marcela Rusinko

V »javnem interesu«? Razlastitve umetniških zbirk v komunistični Češkoslovaški med letoma 1948 in 1965

1.01 Izvirni znanstveni članek

V prvem desetletju po komunističnem državnem udaru leta 1948 je bilo umetnostno zbirateljstvo na Češkoslovaškem izpostavljeno hudemu ideološko motiviranemu zatiranju. To je bilo posebej izrazito uperjeno proti nekdanjim družbeni eliti, dotlej nosilki fenomena umetnostnega zbirateljstva. Preganjanje je doživelo vrhunec v letih 1959 in 1960 z montiranimi javnimi procesi proti uglednim predvojnimi zbirateljem umetnin, nekdanjim

Jože Plečnik, Arkandelo Grgić, Josip Markušić, Eduard Žilić, Ivan Meštrović, Janez Valentinčič, Belgrade Franciscans, church typology

Boštjan Roškar

Painting and Gilding of Holzinger's Altars and Pulpits

1.01 Original scientific article

The paper discusses the painting and gilding of altars and pulpits, the design, figures or reliefs, and the ornamentation of which were made by Maribor sculptor Josef Holzinger. It considers only appropriately restored works, thus, those in which the original colour scheme, such as was made by the mentioned gilders and painters, has been presented. The painting and gilding of some of Holzinger's altars and pulpits have been documented in archives. The documents mention Maribor painters Franz Beinlich, Franz Anton Wideman, and Anton Geringer. Stylistic changes to the colouring and structure of marbling and skin of from the second half of the 18th century have been analysed. One of the rare preserved contracts for the painting of the high altar in the church of St Leonard in Slovenske gorice, made in 1772 between the caretaker of the Hrastovec seigneurie and the caretaker of the Jarenina estate on the one hand, and Maribor painter Franz Anton Wiedeman on the other, gives an insight into the demands of the commissioners, the technology, and the costs of such services.

Keywords: polychromy, gilding, carnation, altars and pulpits, figures, Josef Holzinger, Franz Beinlich, Franz Anton Wideman, Anton Geringer

Marcela Rusinko

In the 'Public Interest'? Dispossessing Art Collections in Communist Czechoslovakia between 1948 and 1965

1.01 Original scientific article

In the first decade after the 1948 Communist coup d'état, private art collecting in Czechoslovakia experienced a great deal of ideologically motivated oppression. Targeted, systemic action was taken against representatives of the bourgeoisie, former social elites, who had hitherto been the vehicles of this art collecting phenomenon. The persecution peaked in 1959 and 1960 through exemplary trials with eminent pre-war art collectors. This provoked

predstavnikom buržoazije. To je sprožilo obsežen val prisilnih razlastitev zasebnega umetniškega premoženja in pomembne premike velikih, uglednih umetniških zbirk iz zasebne v javno sfero v poznih petdesetih in na začetku šestdesetih let 20. stoletja. Članek obravnava več vzorčnih primerov takih procesov, ki so se končali s svarilnimi kaznimi in zaplembo premoženja, s katerim so se obogatile vodilne javne zbirke, pa tudi primere drugih, »mehkejših« načinov razlastitve posameznikov s pomočjo močno razširjene češke institucije t. i. zakonsko prisiljenih »donacij« umetnin v vrednosti davka, odmerjenega na dediščino ali na premoženje.

Ključne besede: razlastitve, komunistična Češkoslovaška, zbirateljstvo, moderna umetnost, Narodna galerija v Prahi, Vincenc Kramář, Václav Butta, Rudolf Barák, František Čerovský, Emil Filla

Agnieszka Zabłocka-Kos

Opažanja o raziskavah baroka v kontekstu umetnostne zgodovine v socialistični Poljski

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek analizira periodizacijo poljskih umetnostno-zgodovinskih raziskav od leta 1945 do osemdesetih let 20. stoletja. Ukvarja se z njenimi področji in temami, protagonisti in institucijami, kot tudi z okoli leta 1950 na novo definiranimi odgovornostmi umetnostne zgodovine. V tem kontekstu se loteva vprašanja, v kolikšni meri je mogoče poljsko raziskovanje baroka v tem času imenovati "marksistično".

Ključne besede: poljska umetnostna zgodovina, marksizem-leninizem, zgodovina umetnostne zgodovine, baročna umetnost in arhitektura, 1945–1980

Lilijana Žnidaršič Golec

Mnoge sledi bratovščine sv. Mihaela v Mengšu pri nastanku poslikav Franca Jelovška

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek na podlagi gradiva duhovniške bratovščine sv. Mihaela v Mengšu (še zlasti seznama članov), objavljene v Zgodovinskem zborniku, Prilogi časopisa Laibacher Diocesanblatt v letih 1892–1895, in drugih primarnih virov ali nanje oprtih študij odkriva povezave bratovščinskih članov in podpornikov z deli v Mengšu rojenega

the extensive wave of violent dispossessions of private artistic assets, the significant mobility of prominent and large art collections from the private to the public sphere in the late 1950s and early 1960s. The article is concerned with several pattern cases of trials, resulting in the confiscation of property, the enrichment of the leading public collections and exemplary punishment, and also cases of other 'soft' ways of dispossessing individuals through the so-called legally forced 'gift'/'donation' of art equivalent in value to an inheritance or property tax that had been levied.

Keywords: dispossessions, communist Czechoslovakia, art collecting, modern art, National Gallery in Prague, Vincenc Kramář, Václav Butta, Rudolf Barák, František Čerovský, Emil Filla

Agnieszka Zabłocka-Kos

Comments on Baroque Research in the Context of Art Historiography of the Socialist Poland

1.01 Original scientific article

The article analyses the periodization of Polish art-historical research from 1945 to the 1980s. It deals with its areas and objects, agents and institutions, as well as with the – around the year 1950 – newly defined responsibilities of art history. In this context, it tackles the problem, to what extent the Polish Baroque research during this time can be called 'Marxist'.

Keywords: Polish art history, Marxism-Leninism, art historiography, Baroque art and architecture, 1945–1980

Lilijana Žnidaršič Golec

The Many Traces of the Confraternity of St Michael in Mengeš in the Commissions of Franc Jelovšek's Frescoes

1.01 Original scientific article

The paper, based on the material of the priestly confraternity of St Michael in Mengeš (especially on the list of its members), published in *Zgodovinski zbornik* [Historical Journal], supplement of *Laibacher Diocesanblatt*, between 1892 and 1895, and on other primary sources or studies based on them, uncovers the

slikarja Franca Jelovška (1700–1764). Kot izhodišče je izpostavljeno dejstvo, da se je v času Jelovškove formacije, leta 1722, bratovščini (duhovno) pridružil njegov oče, mengeški organist in cerkovnik Andrej Jelovšek. Zbrani podatki razkrivajo imena ter sorodstvene in druge vezi tistih duhovniških članov in laičkih podpornikov bratovščine, ki so kot naročniki ali (so)priporočitelji vplivali na nastanek velikega dela Jelovškovih baročnih stvaritev, med katerimi se nekatere niso ohranile in jih poznamo le posredno. Ob tem je treba upoštevati, da je k naročilom nemalo pripomogel Jelovškov sloves, kar velja zlasti za čas od srede tridesetih let 18. stoletja.

Ključne besede: Bratovščina sv. Mihaela v Mengšu, Franc Jelovšek (1700–1764), Kranjska, Štajerska, duhovniki, umetnostno naročništvo, baročno slikarstvo, prozopografske študije

Tadeusz J. Żuchowski

Tehnični problemi in naključja kot botri uspeha. Ustanovitev in gradnja jezuitske cerkve v Poznanju

1.01 Izvirni znanstveni članek

Poznanjska jezuitska cerkev je bila zgrajena v več fazah med letoma 1651 in 1701 po načrtih arhitektov Tomassa Poncina, Bartłomieja Nataniela Wąsowskega in Giovannija Catenazzija. Gradnja se je močno zavlekla zaradi Poncinovih začetnih tehničnih napak (med letoma 1651 in 1653) in poskusov njegovih naslednikov, da bi jih odpravili. Zanimiva končna rešitev notranjščine cerkve je splet naključij. Mogočni stebri naj bi po prvotnem načrtu Wąsowskega podpirali obok s prečnimi loki, ki ga zaradi pomanjaja tehnološkega znanja nad tako široko ladjo niso uresničili; ladja je pokrita z lesenim stropom, ki posnema banjasti obok. Stebri, postavljeni za nerealizirani obok, so ostali in dali notranjščini edinstven karakter. Zamisel o stebrih je predstavljala izhodišče za nadaljno gradnjo, ki jo je med leta 1696 prevzel in do leta 1701 zaključil Catenazzi.

Ključne besede: barok, jezuiti na Poljskem, jezuitska arhitektura, Poznanj, Tomasso Poncino, Bartłomiej Nataniel Wąsowski, Giovanni Catenazzi, Philippo Bonanni, Ferdinando Maldonato, tehnične napake v arhitekturi, baročna teatralizacija

connections between the members of the confraternity and its supporters with the works of the Mengeš born painter Franc Jelovšek (1700–1764). Moreover, it also emphasizes as a starting point the fact that at the time of Jelovšek's formation, in 1722 to be precise, his father, Andrej Jelovšek, organist and sexton of Mengeš (spiritually) joined the confraternity. The data gathered reveal the names as well as family and other ties of the priestly members and secular supporters of the fraternity, who influenced the creation of a large part of Jelovšek's Baroque creations, either as patrons or as (co) recommenders. Some of these creations have not been preserved and are known only indirectly.

Keywords: Confraternity of St Michael in Mengeš, Franc Jelovšek, Carniola, Styria, priests, art patronage, Baroque painting, prosopographical studies

Tadeusz J. Żuchowski

Technical Problems and Coincidence as Parents of Success. Foundation and Construction of the Jesuit Church in Poznań

1.01 Original scientific article

In several stages between 1651 and 1701, a Jesuit church was erected in Poznań. The construction was carried out by Tomasso Poncino, Bartłomiej Nataniel Wąsowski and Giovanni Catenazzi. The long construction time was the result of technical mistake made by Poncino at the beginning (between 1651 and 1653) and subsequent attempts to overcome them by his successors. The inviting final interior solution was obtained by fortuity. The powerful columns, that determine the nature of the interior, are a remnant of a plan by Wąsowski, to cover the nave with a barrel vault. Lack of technical knowledge prevented the placing of transverse arches and as a result the initial concept was abandoned (1675–1687). Instead of the vault, its wooden imitation was laid. Lonely columns became the starting point for creating an original arrangement. This concept was taken over by Catenazzi during the implementation of the further part of the church (1696–1701).

Keywords: Baroque, Jesuits in Poland, Poznań, Jesuit architecture, Tomasso Poncino, Bartłomiej Nataniel Wąsowski, Giovanni Catenazzi, Philippo Bonanni, Ferdinando Maldonato, technical mistake in architecture, baroque theatricalization

SODELAVCI CONTRIBUTORS

Izr. prof. dr. Boris Golec
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
boris.golec@zrc-sazu.si

Dr. Simona Kostanjšek Brglez
ZRC SAZU,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
simona.kostanjsek-brglez@zrc-sazu.si

Doc. dr. Tina Košak
ZRC SAZU,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana

in
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
Oddelek za umetnostno zgodovino
Koroška cesta 160
2000 Maribor
tina.kosak@zrc-sazu.si

Dr. Ana Lavrič
Gorenjska cesta 15
4202 Naklo
lavric@zrc-sazu.si

Doc. dr. Katarina Mohar
ZRC SAZU,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana

in
Univerza v Mariboru,
Filozofska fakulteta
Oddelek za umetnostno zgodovino
Koroška cesta 160
2000 Maribor
katarina.mohar@zrc-sazu.si

Dr. Damjan Prelovšek
Zarnikova ulica 11
SI-1000 Ljubljana
damjan.prelovsek@zrc-sazu.si

Mag. Boštjan Roškar
Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož
Muzejski trg 1
SI-2250 Ptuj
bostjan.roskar@pmpo.si

Dr. Marcela Rusinko
Masarykova univerzita, Fakulta filozofická
Seminář dějin umění
Arna Nováka 1
60200 Brno
marcelarusinko@phil.muni.cz

Prof. Dr. Agnieszka Zabłocka-Kos
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytet Wrocławski
Ul. Szewska 36
PL 50 139 Wrocław
agnieszka.zablocka-kos@uwr.edu.pl

Doc. dr. Lilijana Žnidaršič Golec
Arhiv Republike Slovenije
Zvezdarska 1
SI-1000 Ljubljana

in
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Aškerčeva 2
SI 1000 Ljubljana
lilijana.znidarsic@gov.si

Prof. dr. Tadeusz J. Żuchowski
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Al. Niepodległości 4 (Collegium Novum)
PL 61874 Poznań
tlenek@amu.edu.pl

VIRI ILUSTRACIJ PHOTOGRAPHIC CREDITS

Boris Golec

1–2: Boris Golec.

3: I. D. Florijančič de Grienfeld, *Deželopisna karta vojvodine Kranjske*, Ljubljana 1744 (faksimile).

Simona Kostanjšek Brglez

1, 6–9, 11, 13–17, 20–21: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Simona Kostanjšek Brglez).

2, 4: Zapuščina Ivana Sojča.

3: Meta Bojec Stegenšek.

5, 10, 12, 18–19: Simona Kostanjšek Brglez.

Tina Košak

1–2, 4–13, 15–16: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).

3, 14, 17: Tina Košak.

Ana Lavrič

1: © Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Grafični kabinet, fotodokumentacija.

2, 10–11, 29–31: Ana Lavrič.

3: A. Coreth, *Liebe ohne Mass. Geschichte der Herz-Jesu-Verehrung in Österreich im 18. Jahrhundert*, Maria Roggendorf 1994.

4, 17, 18, 26: Blaž Resman.

5: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).

6–8: Marta Triler.

9: © Narodna galerija, Ljubljana, fototeka.

12, 16, 23–25, 28: © Semeniška knjižnica, Ljubljana (foto: Ana Lavrič).

13: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Franci Pečnik).

14: *Marienlexikon*, 3, St. Ottilien 1991.

15: Založba Družina, Ljubljana, fotoarhiv.

19–20: *Wahre und schuldigste Hertzens-Andacht zu den Allerheiligsten Hertzen Mariae*, Laybach 1719.

21: D. Hančič, *Klarise na Kranjskem*, Ljubljana 2005.

22, 27: © Muzej krščanstva na Slovenskem, Stična, fotodokumentacija.

Katarina Mohar

1: Katarina Mohar.

2–3: © Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Direktorat za kulturno dediščino, INDOK center, Ljubljana.

4: © Loški muzej, Škofja Loka (foto: Tihomir Pinter).

Damjan Prelovšek

1, 7–11, 14–15, 17–19, 21–22, 24–25, 27–28, 30, 33, 39–40, 43–44, 48–50: Damjan Prelovšek.
2–6, 12–13, 16, 20, 23, 26, 29, 31–32, 34–38, 41–42, 45–47: © Muzej in galerije mesta Ljubljana
(foto: Damjan Prelovšek).

Boštjan Roškar

1–2, 6–8, 11: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana
(foto: Simona Kostanjšek Brglez).
3: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).
4: © Zgodovinski arhiv Ptuj.
5, 9–10: Boštjan Roškar.

Marcela Rusinko

1, 6–7: © Archiv B&M Chochola, Praga (foto: Václav Chochola).
2, 11: © Archiv Národní galerie v Praze, Praga.
3: © Česká tisková kancelář (ČTK), Praga.
4: Severočeská galerie výtvarného umění, Litoměřice (foto: Jan Brodský).
5: L. Slavíček, „Sobě, umění, přátelům“. *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*,
Brno 2007.
8: © Česká tisková kancelář, ČTK, Praga (foto: Josef Nosek).
9: © Akademie věd České republiky, Ústav dějin umění, Praga.
10, 13: *Volné směry. Měsíčník umělecky*, 29, 1932.
12: *Sobě ke cti, umění ke slávě. Čtyři století uměleckého sběratelství v Českých zemích*, Brno 2019.
14: © Galerie výtvarného umění v Chebu, Cheb.
15: © Akademie věd České republiky, Ústav dějin umění, Praga (foto: Josef Sudek).

Lilijana Žnidaršič Golec

1, 4, 7–8: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (foto: Andrej Furlan)
2: arhiv avtorice.
3: V. Koršič Zorn, *Župnija sv. Petra v Ljubljani*, Ljubljana 2000.
5: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Franci Pečnik).
6: Lilijana Žnidaršič.

Tadeusz J. Żuchowski

1–3, 5, 7, 9–11, 14–21: Tadeusz J. Żuchowski.
4: © Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Zakład Kartografii i Geomatyki.
6: © Bibliothèque nationale de France, Pariz.
8: © Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Instytut Historii Sztuki, fotodokumentacja.
12–13: © Archivum Romanum Societatis Iesu, Rim.

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega dovoljenja lastnika avtorskih pravic (copyright).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or otherwise, without prior permission of the copyright owner.

Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov.

The copyrights for reproductions are the responsibility of the authors of published papers.